شیعری زیندان لە ئەدەبی کوردیدا
(چوار شاعیری کورد بە نموونە)

(PP 336-358)

م. ی. ڕێبین خلیل قادر
زانکۆی سەڵاحەددین/ کۆلێژی پەروەردە/ بەشی زمانی کوردی

مـێژووی وەرگـــرتن: 2015/08/16
مێژووی پەسندکردن: 2016/03/02

پوختە

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژێر ناوی (شیعری زیندان لە ئەدەبی کوردیدا، چوار شاعیری کورد بە نموونە) هەوڵێکە بۆ لێکۆڵینەوە لەو شیعرانەی کە لەنێو زیندانەکاندا نووسراون و وتراون، هەڵبەت شیعر وەکو ژانرێکی ئەدەبی پشکێکی لەنێو ئەدەبی زینداندا هەیە و شیعرێکە هەڵقوڵاوی دڵ و دەروون و ناخی شاعیرە و گوزارشتێکی ڕاستەقینەی هەست و سۆزە پەنگخواردووەکانی ناخی شاعیری زیندانیکراوە، لێکۆڵەر هەوڵیداوە لە کۆمەڵێك لایەنی جیاوازی دەقە شیعرییەکان (کە هەندێکیان پەیوەندییان بە ناوەرۆك و هۆکارەکانی سەرهەڵدانی دەقەکان و هەندێکی تریان پەیوەندییان بە لایەنی بونیادی هونەری و زمان و وێنە و شێوازی دەقەکانەوە هەیە) بکۆڵێتەوە، جگە لەمەش هەوڵدراوە تایبەتمەندی ئەم جۆرە شیعرە ڕوون بکرێتەوە، ئەمەش لە ڕێگەی لێکۆڵینەوەی دەقە شیعرییەکان.

لێکۆڵینەوەکە لە پێشەکی و چەند تەوەرەیەك پێکهاتووە و لە کۆتایشدا ئەنجامی لێکۆڵینەوەکە و لیستی سەرچاوەکان و پوختەی لێکۆڵینەوەکە بە هەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراوەتە ڕوو. لە یەکەمدا باسی چەمکی شیعری نێو زیندان کراوە، لە دووەمدا باسی هۆکارەکانی سەرهەڵدانی شیعری نێو زیندان لای ئەو شاعیرانە کراوە. لە سێیەمدا باسی هۆیەکانی زیندانیکردنی ئەو شاعیرانە کراوە، لە چوارەمدا باسی زمان و فەرهەنگی شیعریی شیعری زیندانی کراوە، لە پێنجەمدا باسی وێنەی شیعریی لە هەندێك لە دەقە شیعرییەکانی زیندانی کراوە و لە شەشەمدا باسی هەندێك لایەنی شێوازی هونەری ئەو دەقە شیعرییانە کراوە کە لەنێو زینداندا نووسراون، لە هەر تەوەرەیەکیشدا بابەتەکان بە نموونەی شیعریی ڕوون کراونەتەوە.

پێشەکی

شیعری زیندان لەنێو ئەدەبی زۆرێك لـە میللەتانـدا هەیـە، شیعرێکە زادەی هەسـت و سـۆزێکی ڕاسـتەقینەی پـەنگ خواردووی ناخی شاعیری زیندانیکراوە. شیعرێکە گوزارشت لـەو هـەموو ئـازار و مەینـەتی و ناخۆشیە جەسـتەیی و دەروونییانە دەکات کە لەنێو زیندانەکاندا تووشی شاعیر دەبن. شاعیر کە لەنێو دیوارە کۆنکریت و شـیش بەنـدەکانی زینداندا ئازادییەکانی بچووك کراونەتەوە، تەنیا ئەوەی لەدەست دێت کە پەنا بـۆ خـەیاڵ و هەسـت و سـۆز و زمـان ببات و تۆزێك لە ئازار و نەهامەتییەکانی خـۆی کـەم بکاتـەوە. پاڵنـەرە سـەرەکییەکانی شیعری زینـدان بریتییـە لـە زینـدان و ئـەو بارودۆخەی کە زیندان لەسەر دەروونی شـاعیرەکان دروسـتیان دەکـەن، هەسـتێکی ڕاسـتەقینە لای شـاعیری زینـدانیکراو دروسـت دەکەن و هەموو ئازار و مەینەتیەکان ڕوودەچنە نێو زمان و جیهانێکی جیاوازتر لەوەی کە شـاعیر تیایـدا دەژیـت، دروسـت دەکـەن. شاعیر بەبێ هیچ زۆر لەخۆکردنێک دەکەوێتە گفتوگۆ لەگەڵ هەموو شتێک، تەنانەت شتە بـێ گیانـەکانیش بـۆ شـاعیر وەک مـرۆڤ دەجوڵێن و دڵنەوایی شاعیر دەکەن لەم بارودۆخەی کە تێیکەوتووە. هەڵبەت لێرە مەبەستمان شیعرێکە کە لەنێو زینداندا وتـراوون یان تۆمار کراون، چونکە شیعری تریش هەن کە لەدەرەوەی زیندانەکان نووسراون و باسی زیندان دەکـەن (کـە ئەمـەیان دوورە لـە بابەتەکەی ئێمەوە). شیعری زیندان لەگەڵ ئەوەی لە ڕوخسار و فۆرمیدا هەمەن شێوە و ڕوخسار و فۆرمی جۆرەکانی تـری شـیعری هەیە، بەڵام لە ڕووی شێواز و زمانی شیعریی و وێنەی شیعریی و تەنانەت ئەو بابەتانەش کە دەیانورووژێنێـت تایبەتمەنـدی خـۆی هەیە. شیعرێکە زادەی هەستیکی ڕاستەقینە و خەیاڵێکی فراوان و داهێنەرانەیە، لە ناخێکی پڕ لە ئازار و ناسۆر و دڵێکی پڕ لە هیـوا و دەروونێکی ماندوو و شەکەتەوە هەڵدەقوڵێت. شاعیر دەیەوێت هەموو ئازار و شەکەتی و ماندووبوونی جەستە و دەروونی خۆی بڕژێنێتە نێو وێنە خەیاڵییەکانی و ئـارامی بـە نـاخ و دڵ و دەروونـی خـۆی ببەخشـێتەوە. شـاعیرانی کـورد کـە هـەموو کـات ژیانیـان نەهامەتی و ناخۆشی و ناسۆر بووە و لە نێو زیندانەکان بە شیعر گوزارشتیان لەو هەموو ئـازار و غـەریبی و ناسـۆرییە کـردووە کـە چەشتوویانە و تووشی داڕووخاوی و بێ ئومێدی و خەمۆکی و نامۆیی بوون، چونکە شاعیرانی کورد هـەمووکات بەشـێک بـوون لـە

ژیانی پڕ لە مەینەتی و ناخۆشی نەتەوەی کورد و هەمیشە بۆ مافی ئەم گەلە هاواریان کردووە و بەشیان لێدان و زیندان و دوورخستنەوە بووە.
ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژێر ناونیشانی (شیعری زیندان لە ئەدەبی کوردیدا، چوار شاعیری کورد بە نموونە)، هەوڵێکە بۆ لێکۆڵینەوە لەو دەقانەی کە لەنێو زیندانەکاندا نووسراون یان وتراون و دواتر لە دیوانی ئەو شاعیرانەدا بڵاوکراونەتەوە. لەم لێکۆڵینەوەیەدا شاعیران (بێکەس، گۆران، دیلان، کاکەی فەللاح) بە نموونە وەرگیراون و ئەو دەقە شیعرییانەیان کە لە زیندانەکاندا وتوویانن لە چەند تەوەرەیەکی جیاوازدا لێیان کۆڵدراوەتەوە.

1- شیعری زیندان

1-1: چەمکی شیعری زیندان:

زیندان ئەو شوێنەیە کە زیندانییەکان لە کاتی بەندکردن و دەست بەسەرکردندا تێیدا دەمێننەوە و پەیوەندییان بە دونیای دەرەوە دەپچڕێت. هەر لە یەکەم خولەکی چوونە ژوورەوەی ژووری زیندان ئازار و ئەشکەنجە و هەڵچوونی دەروونی و دڵەڕاوکێی زیندانییەکە دەست پێدەکات، ئەم جۆرە هەست کردنە لای هەموو زیندانییەك ڕوودەدات، چونکە هەست دەکات بەبێ ویست و ئارەزووی خۆی خراوەتە نێو زیندان و لە دونیای دەرەوە و خزم و کەس و ئاشنایانی دادەبڕێنرێت. بۆیە کەسی زیندانیکراو جگە لە هانا بردن بۆ جیهانی ئەندێشە و بیرکردنەوە دەستی بە هیچ ناگات، هەڵبەت دەیەوێت بەهۆی خەیاڵکردنەوە لە شەققەی باڵ بدات و ئەگەر بۆ ساتێکیش بێت لە ئازاری دەروونی و جەستەیی و مەینەتی و دڵەڕاوکێ و ناخۆشی نێو زیندان ڕزگاری بێت.
ژمارەیەکی زۆر لە شاعیر و ئەدیب و نووسەر بەهۆی هۆکاری جیاوازەوە زیندانی کراون و بەشێکی ژیانیان لە ژوورە تاریکەکانی زیندانەکان بەسەر بردووە و ژیانی کولەمەرگی و نەهامەتی و ئازار و ئەشکەنجەیان چەشتووە. لە هەموو سەردەمە جیاوازەکاندا دەسەڵاتدار و فەرمانڕەوا و حکومەتەکان هەوڵیانداوە دەنگی ئازادی و چاکسازی و ڕەخنەگرتن و دەنگی نەیاران و قەڵەم و وشەی ئازاد بنەبڕ بکەن و بەهەموو شێوەیەك سەرکوتیان بکەن، هەڵبەت شاعیر و ئەدیبانیش لە هەموو کەس زیاتر هۆشیارتر و هەست ناسکترن و زوو درك بە هەموو نهێنیەکان دەکەن و لە هەر کوێیەك دەستی زوڵم و ستەم و نادادپەروەری هەبێت ئەوا دەنگ و وشە و قەڵەمی ئەوان ئامادەیی هەبووە و بەرەنگاری هەموو ئەمانە بوونەتەوە. شاعیران شیعر و ئەدەبیان کردۆتە چەکێك لە دژی هەر چەوساندنەوە و نادادپەروەری و ستەمێك کە بەرامبەر هەر نەتەوە و خەڵکێك کراوە. بۆیە زۆرێك لەم شاعیرانە ڕووبەڕووی زیندان و ئازار و ئەشکەنجە و دەست بەسەری بوونەتەوە، بەتایبەتیش شاعیرانی کورد کە هەموو کات ژیانیان نەهامەتی و ناخۆشی و ناسۆر بووە و لە نێو زیندانەکان بە شیعر گوزارشتیان لەو هەموو ئازار و غەریبی و ناسۆرییە کردووە کە چەشتوویانە و تووشی داڕووخاوی و بێ ئومێدی و خەمۆکی و نامۆیی بوون ((چونکە شاعیر لەنێو زیندانەکەیدا بریتیە لە کۆمەڵێك سۆز و هەڵچوون کە هەندێکجار ئەم سۆز و هەڵچوونانە سەخت یان لاواز و جۆراوجۆر دەبن ئەمەش بەگوێرەی دەروونی خۆی و چوارچێوەی زیندانەکەی))(الحمداني, 1970, ص: 550)، لێرەوە شیعری نێو زیندان بەهۆی ئەم هەموو هەست و سۆز و هەڵچوونانەی توشی شاعیر دەبێت و جۆرێك لە نائارامی و ئاڵۆزی دەخاتە دەروونییەوە ئەم شیعرە سەرهەڵدەدات.
دەکرێت بڵێین ژانری شیعر بە بەراورد لەگەڵ ژانرەکانی تری ئەدەبیی پانتاییەکی زۆری بەرکەوتووە لەنێو ئەو دەقە ئەدەبییانەی کە لەنێو زینداندا نووسراون. دەکرێت ناوی لێبنێین (شیعری نێو زیندان) یان (شیعری زیندان)، ئەم جۆرە شیعرە خەسڵەت و تایبەتمەندی خۆی هەیە چ لە ڕووی شێوازەوە بێت، یان لە ڕووی فەرهەنگی ئەو وشە و زاراوانەی کە تیایدا بەکاردێت، یان لە ڕووی ئەو وێنە هونەرییانەی کە تیایدا بنیات دەنرێت، یان لە ڕووی ئەو بابەتانەی کە لەنێو شیعرەکەدا ڕەنگ دەدەنەوە. کەواتە ئێمە لەم لێکۆڵینەوەیەدا مەبەستمان ئەو شیعرانەیە کە لەنێو زینداندا وتراوون یان نووسراون و تۆمارکراون. شاعیر کاتێك دەخرێتە زیندانەوە ئەوا ((بێگومان زیندان زۆرترین ئازادی ئەم شاعیرانەی زەوتکردووە هەروەها پەیوەندی نێوان خۆیان و ڕابردوویانی پچڕاندووە بۆیە بۆ ئەم ئازادییەیان گریاون و باسی ڕابردووی خۆیان کردووە و بە ئێستای کەساسی خۆیانیان بەراورد کردووە))(الحمداني, 1970, ص: 556), بۆیە دەبینین لە شیعری نێو زینداندا شاعیران زۆر بۆ رابردووی خۆیان گەڕاونەتەوە, ئەو ڕابردووەی کە تیایدا ئازاد و سەربەست بوون و دووربوون لە کۆت و زنجیر و دیواری کۆنکریت و شیشبەند و هەست بریندارکردن و ئازاردان, بەڵام زیندان هەموو ئازادییەکان پەلبەست دەکات و پەیوەندی ئێستا و ڕابردوو دەپچڕێنێت و شاعیر دەخاتە نێو جیهانێکی پڕ لە نەهامەتی و ئازار و نامۆیی و تەواوی هیوا و ئاواتەکانی شاعیر تێکدەشکێنێت و جیهانێکی ترسناك و نامۆ و دوور لە سادەترین مافی مرۆڤ بوون باڵ بەسەر شاعیردا دەکێشێت. بۆیە لەم جۆرە شیعرەدا هەرچی بوترێت هەمووی لە دەروون و هەست و سۆزێکی پاك و ڕاستگۆیانەوە سەریهەڵداوە و ئەزموونی ڕاستەقینەی ژیانی شاعیرمان بۆ دەگوازێتەوە بۆ ئەودیو دیوارەکانی زیندان ((هەڵوێستە

جیددیەكانی ئەم شیعرە, بۆ ئەوەمان دەبات كە هەست بكەین هەرچی لەودیو دیوارەكانی زیندانەوە وتراون, هەریەكە لە ڕاستگۆیی لە سۆز و دڵپاكییەكی بەجۆش و ئەزموونی هەستی دەنوێنن, شاعیرەكانیش داهێنانیان لە گوزارشتكردن لەو نامۆیی و پەشێوی دەروونی و فەوتانە جەستەییە كردووە كە هەستیان پێكردووە))(صالح, 2003, ص: 109), بۆیە دەبینین ئەم جۆرە شیعرە گوزارشتێكی ڕاستەقینەیە لە هەموو ئەو هەست و سۆز و بارە دەروونی و جەستەییەی كە شاعیری زیندانیكراو لە بارودۆخی جیاوازدا ڕووبەڕووی دەبێتەوە.

2-1: هۆیەكانی سەرهەڵدانی شیعری زیندان لە ئەدەبی كوردیدا:

شیعری زیندان لە كات و بارودۆخی جیاواز سەرهەڵدەدات، هۆكاری تایبەت كە پەیوەندی بە خودی شاعیر و ئەو بارودۆخ و زیندانەی كە تێیدا دەژیت دەبێتە هۆی داهێنانی ئەم جۆرە شیعرە، شاعیر ئەم جۆرە شیعرە دەكات بە قەڵغانێك بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەموو ئێش و ئازار و ناسۆر و غەریبی و دووری و ناخۆشییەكانی نێو زیندان، بۆیە ئەم جۆرە شیعرە گوزارشتێكی ڕاستەقینەی ناخ و دەروون و دڵی شاعیرە، شاعیر تەنیا ئەوەی لەدەست دێت كتوپڕ پەنا بۆ وشە و زمان بەرێت گوزارشت لە هەست و نەست و سۆز و بێدەسەڵاتی خۆی دەكات، لە ئەنجامی ئەم ژیانە ناخۆش و پڕ لە ئێش و ئازارەی نێو زیندان و لە ئەنجامی هەڵچوون و داچوونی دەروونی شاعیر ئەم جۆرە دەقە لە دایك دەبێت كە گوزارشت لەم سات و بارودۆخ و هەڵوێستەی شاعیر دەكات كە تیایدایە. كۆمەڵێك هۆكار هەن كە بوونەتە هەوێنی سەرهەڵدانی شیعری زیندان لە ئەدەبی كوردیدا، دەكرێت لە چەند خاڵێكدا باسیان بكەین:

1- ئازار و ئەشكەنجە و تاریكی و برسێتی و نالەباری ژیانی نێو زیندان:

زیندان ئەو شوێنەیە كە ناخۆشی و دڵەڕاوكێ و خەمۆكی و دەردی سەری بۆ شاعیر دێنێت، ئەم هەموو نەهامەتی و ئازارە دەروونی و جەستەییەی شاعیر لەنێو زیندان تووشی دەبێت هەموو شتێك لەبیر شاعیر دەباتەوە، چونكە كەسی زیندانیكراو جگە لە دیواری كۆنكریت و شیشبەندی ژووری زیندان و ئەشكەنجە و ئازاری دەروونی و جەستەیی و برسێتی و تینوێتی چیتر نابینێت. بۆیە شاعیر بە هەست و سۆزێكی جوان و بە زمانێكی شیعریی كاریگەر و پڕ لە وشەی كاریگەر و جوان و ئیحا بەخش هەستی خۆی بەرامبەر ئەم دیمەنانە دەردەبڕێت. زۆر شاعیری بەندكراوی كورد هەن كە ئەم جۆرە دیمەنانەیان لە شیعرەكانیاندا بەرجەستە كردووە و وەسفی شوێنی زیندان و بارودۆخی خۆیانیان كردووە.

(گۆران) ی شاعیر كە زۆربەی ژیانی بە كولەمەرگی و ناسۆری بەسەر بردووە، بەشێكی زۆری ئەم ژیانەی لە زیندانەكانی عێراقدا بەسەر بردووە و زۆربەی ساتەكانی ژیانی نێو زیندانی ئازار و ناخۆشی و ئەشكەنجە و نەهامەتی بووە. ئەوەتا لە شیعری (لە بەندیخانە)دا بەمشێوەیە باسی بارودۆخی گرتن و ژیانی خۆی لەنێو زینداندا دەكات و دەڵێت:

لوولەی تفەنگ لە بڕبڕەی پشتی قایم بوو
تەقەی پۆستاڵ بە شوێنەوە هەر ئەهات و هەر ئەچوو
ئەوا ئێستا باغچەی ژین و شیعر و خەیاڵی
بوو بە ژووری بەندیخانەی تاریك و خاڵی گۆران، دیوان، ل: 168

لەنێو زینداندا مامەڵەیەكی توندیان لەگەڵ شاعیر كردووە و بە پۆستاڵ و لوولە و قۆنداغی چەكەكانیان بەربوونەتە گیانی شاعیر و ئەشكەنجەی جەستەییان داوە، بۆیە شاعیر بەوپەڕی نائومێدییەوە گوزارشت لە هەستی پەستی و هیوابڕاوی خۆی دەكات و دەڵێت كە ژیان و ئاوات و خەیاڵی ئێستاكە بۆتە كونجی ژووری زیندانی تاریك و خاڵی.

(محمد ساڵح دیلان) لە شیعری (گەشتێ) دا بەمشێوەیە وەسفی بارودوخی خۆی و ژووری زیندانییەكەی دەكات و دەڵێت:

ئەی تریفەی مانگە شەوی زیوینی ئاسمان
بۆ بە تۆسقاڵ جار بە جارێ خۆت ئەدەی نیشان
دەربكەوە ڕووناكی پاك بەرە سەرینم
بۆم ڕووناك كە زیندانی تار ژووری كەمینم..!
ڕازاوەیە دیواری پان ڕێچكەی زنجیری
دەم كراوە و عەزرەتییە لەش (منم نێچیری) دیلان، دیوان، ل: 157

شاعیر لە ژوورێكی تەنگ و تاریكی زیندان بەندكراوە و دەست و پای بە زنجیر بەستراوەتەوە، ژوورەكەی تاریك و ناخۆشە و جگە لە دیواری زیندان و زنجیری دەست و پاكەی و ئەو ئازارە دەروونی و جەستەییەی كە دەیچێژێت هیچیتری لە بیردا نییە، بۆیە ڕوو

دەكاتە مانگ و داوای لێدەكات كە بە تیشكی ڕووناكیەكەی ژووره تاریكەكەی بۆ ڕووناك بكاتەوە، كەچی مانگ جارێك ژوورەكەی بۆ ڕووناك دەكاتەوە و جارێكیش تیشكی ڕووناكیەكەی لە ژووری زیندانەكەی شاعیر دەبڕێت و تاریكی ژوورەكە دادەپۆشێتەوە، لەم حاڵەشدا لەشی شاعیر بۆتە خۆراكی ئازار و ئەشكەنجە و ناخۆشییەكانی نێو زیندان، لەگەڵ ئەمەشدا شاعیر هەر خۆڕاگرە و ورە بەرزە و دەڵێت:

زۆر گیانی سەخت، پێستی ئەستوور، مەچەكی پتەو
لە شەڕا بوون لەگەڵ ئاسن بە ڕۆژ و بە شەو
لە ئەنجاما.. قەفی زنجیر.. هەڵقەی قوڵاپی
وزەی شوڵ و دانە چیرە و برەی خراپی
ورد ئەبوون و هیلاك ئەبوون بە دەستە و وستان
لەبەر ڕەقی دڵی پۆڵا و ڕاوەستانی گیان
منیش ئاسۆی سووری هیوای جێ گیری دڵم
گەشەی ئەدا بە ئاوات و جۆش بوو بۆ كوڵم دیلان، دیوان، ل: 158

شاعیر دەڵێت هەرچەندە كەسێكی بەهێز و باوەڕ بەخۆ و پێست ئەستوور و مەچەك پتەو بیت و لەگەڵ ئاسن و پۆڵادا لە ململانێ دابیت، كەچی كۆت و بەند و زنجیر و لێدان و داركاری و ئازاری دەروونی و جەستەیی وا لە زیندانییەكە دەكەن دەستە وەستان بێت و خۆی بدا بەدەست ئەو واقیعە تاڵەی كە لە زینداندا بەسەری دەبات، بەڵام چونكە شاعیر خۆڕاگر بووە و هەمیشە لە هەوڵ و تێكۆشانی بەردەوام دابووە ئەوا ئەم واقیعە پڕ لە ناسۆر و ئازار و ئەشكەنجەیە كار لە هەست و ورەی شاعیر ناكات و خۆی دەڵێت كە لەگەڵ ئە بارودۆخە ڕاهاتووە:

ئیتر زڕەی زنجیری شەو تەقە و ڕەقەی ئەو
ئارامێ بوو بۆ شەوگارم یا بۆ پرخەی خەو دیلان، دیوان، ل: 159

(كاكەی فەللاح) لە شیعری (لە جەرگەی تاریكییەوە) كە لە زیندانی (ئەبوغرێب) نووسیوویەتی، بەمجۆرە وەسفی بارودۆخی خۆی و زیندانەكەی دەكات و دەڵێت:

منێكی دیل و یەخسیر
هاودەمی كۆت و زنجیر
كۆتی دەست و دەم و پێم
زڕەی نابڕێ لە گوێم
بەجۆرێكی گوشیبم
تا ئێسكی دابڕییم
لە زیندانێكی تەنگدا
تاریكی شەوە زەنگدا
بن میچەكەی نەوی بێ
ژێر ڕاخەرم زەوی بێ
خەو زاتی ئەوە ئەكا
خۆی تووشی ئەو شوێنە كا كاكەی فەللاح، دیوان، ل: 71-72

شاعیر جارێك وەسفی حاڵ و بارودۆخی خۆی و چۆنێتی دەست و پا بەسترانی بە زنجیر و توند و تۆڵی زنجیرەكە و ئازار چەشتنی بە دەستییەوە دەكات، جارێكیش وەسفی ئەو شوێنە دەكات كە تیایدا بەند كراوە، بە جۆرێك سروشتی نالەباری شوێنەكە و نەبوونی سادەترین پێویستی لەم زیندانە بۆتە هۆی ئەوەی شاعیر خەوی بزڕێت و نەتوانێت بخەوێت.

هەر (كاكەی فەللاح) لە شیعری (بەندیخانە لە جەژنا) بەشێوەیەكی جوان وەسفی خواردن و خواردنەوە و بارودۆخ و دڵتەنگی و نەهامەتی نێو زیندان دەكات و دەڵێت:

شوێنە سەیرانگای بەهارم ئێستە بەندیخانەیە
خواردنم نان و پیازە و بەرگەکەم هی کانەیە
شەربەت و خۆشاوی جەژنم چایە یان ئاوی پەتی
چێشتە خۆشەی بەربەیانم نیسکی دانە دانەیە
پێ لەناو زنجیر و کۆتا دەست و دەم گیرۆدەیە
دڵ لە گۆشەی مەینەتیدا عابد و دێوانەیە كاكەی فەللاح، دیوان، ل: 81

شاعیر زیندانەکەی کردۆتە سەیرانگای بەهار، بەڵام چ شوێن و سەیرانگایەك!! جگە لە ئێش و ئازار و مەینەتی و ناسۆر و خواردن و خواردنەوەی خراپ و ناتەندروست و بارودۆخی دەروونی ڕووخاوی شاعیر لەنێو کونجی تەنگ و تاریکی زینداندا هیچی دڵخۆشکەری تێدا نییە، خواردنەکەی تەنیا نان و پیازە و بەرگەکەی بێ کەڵکە و شەربەت و خۆشاوی یان چایە یان ئاوە، خواردنی بەیانیانی تەنیا نیسکە، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا دەست و پای بە زنجیر بەستراوەتەوە و دڵی پڕە لە ئازار و خەم و مەینەتی و وەك دێوانەی لێهاتووە.

2- هەواڵی ناخۆش و کارەساتبار:

بە تایبەتی هەواڵی مردنی کەسە نزیکەکان و خزم و هاوڕێ و ئاشنایانی شاعیر، یان هەندێکجار شاعیر هەواڵێکی دڵتەزێنی لەبارەی گەل و نیشتیمانەکەیەوە پێدەگات، هەموو ئەمانەش هەست و نەست و سۆزی شاعیر دەبزوێنن، ئەو هەستە پەنگ خواردووەی نێو ناخی شاعیریش هورووژمی بۆ دێنێت و شیعر لەدایك دەبێت کە گوزارشت لەم هەستە پەنگ خواردووە دەکات کە هەواڵ و کارەساتی دڵتەزێن لە ناخی شاعیردا دروستی دەکەن.

(دیلان) ی شاعیر کاتێك کە لە زیندانی (نوگرە سەلمان) زیندانی کراوە، هەواڵی مردنی باوکی پێدەگات. ئەم هەواڵە کزەی لە جەرگەوە دێنێت و دڵی پڕدەکات لە گریان و تاسە و خەم، بۆیە بەوپەڕی دڵتەنگی و نائارامییەوە شیعری (هاوینی دڵ) بۆ باوکی کۆچکردووی دەڵێت:

گڕەی پەژارەی دووری دیدارت
قرچی هەڵێنا پێستی ئارامم
گەردی سەرگوڵی وونی ڕوخسارت
شێوانی وێنەی تان و پۆی فامم
شەرای بێ وادەی تاسەی ڕەنجووری
سوتانی .... تەرز و گوڵی ئامانم دیلان، دیوان، ل: 173-175

شاعیر بێزاری و دڵتەنگی خۆی بەرامبەر دەستی ڕۆژگار دەردەبڕێت، گوزارشت لە هەستێکی ڕاستەقینەی گڕکان ئاسای ناخی خۆی دەکات، لەلایەك ئازار و ئەشکەنجە و برسێتی و تینوێتی و قرچەی گەرما و تەنگ و تاریکی زیندانئۆقرەیان لە شاعیر بڕیوە، لەلایەکی دیکەوە هەواڵی مردنی باوکی پێدەگات و ئەوەندەی تر ئاگری خەم و دوورە کەسی و ناسۆری دڵی شاعیر دەسووتێنن.

هەر (دیلان) کاتێك لە ساڵی (1955) لە (نوگرە سەلمان) بۆ ماوەی ساڵ و نیوێك دەست بەسەرکراوە و لەوێ لەنێو زیندان هەواڵی کۆچی دوایی (بێخود) ی شاعیری بۆ دەنێرن, بۆیە سۆزی دەروونی هەڵدەچێت و بۆ کۆچی دوایی (بێخود) دەڵێت:

ئەی مانگ بۆ لێڵە تریفەی ئیمشەو	هەڵبزرکاوە
چاوی کەژاڵت وەك چوبێتە خەو	سیس و ژاکاوە
بریقەی گۆنای درەوشەدارت	زەرد و خاکییە
شەوق و چریسکەی گەشی ڕوخسارت	کەم ڕووناکییە دیلان، دیوان، ل: 183

3- هەواڵی خۆش:

زۆرجار شاعیران لەنێو زینداندا کاتێك هەواڵێکی خۆشیان پێگەیشتووە ئەوا شیعریان وتووە و هەستی خۆشی و ئاسوودەیی و گەشبینی خۆیان بەرامبەر هەواڵەکە دەربڕیووە. بۆ نموونە کاتێك شۆڕشی (14) ی تەممووزی (1958) لە عێراق هەڵگیرسا و بووە هۆی لەناوبردن و لە ڕەگ و ڕیشە دەرهێنانی ڕژێمی پاشایەتی و سەرهەڵدانی سیستەمی کۆماری، زۆرێك لە شاعیرانی کورد بە دڵێکی پڕ لە هیوا و ئاواتەوە بەرە و پیری ئەم شۆڕشە هەنگاویان نا. یەکێك لەم شاعیرانە کە بە گەرم و گوڕییەوە پێشوازی لەم

شۆڕشه كرد (گۆران) ی شاعیر بوو، ئەوكاتەی شۆڕش هەڵگیرسا (گۆران) لە زینداندا ساتەكانی بەسەر دەبرد و لەگەڵ زانینی هەواڵی ڕوخانی پاشایەتی زۆر دڵخۆش بووە و چەند شیعرێكی لەنێو زینداندا بۆ ئەم مەبەستە وتووە، لەوانەش (لە زیندانا چواردەی تەمموز، 14 ی تەمموز، شۆڕشگێڕ).

لە شیعری (لە زیندانا چواردەی تەمموز) شاعیر باسی ئەوە دەكات كە لەنێو زینداندا كاتێك هەواڵەكەی پێدەگات خۆشی و شادی دایدەگرێت و جارێكیتر هیوای بۆ ژیان دەگەڕێتەوە:

دەنگێكی دوور	
دوور... ئێجگار دوور...	
ئەی دەنگی دوور،	
بە ئەستەمێك ئەگەیتە ژوور!	
ئاخۆ سپیت یان ڕەش یان سوور؟	
وەرە پێشتر...	
چۆن ئەڕژێتە ناو ئاگر	
لە ڕێی گوێوە بڕژێرە گیان	
زیندانم پڕكە لە كۆڵنەدان!	**گۆران، دیوان، ل: 206**

كاتێك (گۆران) گوێی لەم هەواڵە دەبێت باوەڕ بە گوێیەكانی و بە ڕاستی هەواڵەكەش ناكات، هەواڵێكی ئاوا لەپڕ و لە ناكاو بۆ (گۆران) كە لەنێو زیندانی ئەم ستەمكار و خوێن مژانەدا تاڵی و ناسۆری دەچەشت، شتێكی سەیر و باوەڕ نەكراو بوو.

(گۆران) شیعرێكی دیكەی لە نێو زینداندا بەم بۆنەیەوە بەناوی (14 ی تەمموز) وتووە و هەستی خۆشی و گەشبینی خۆی بەرامبەر ئەم ڕووداوە مێژووییە دەربڕیووە. شاعیر لەم شیعرەیدا بەشێوەی دیالۆگ و دەمەتەقێ باسی كوشتن و لەناوبردنی سەرانی ڕژێمی پاشایەتی دەكات، هەروەها هێرش دەكاتە سەر ڕژێمی ئیمپریالیزم و ئەمریكا و بەریتانیا و لە كۆتایی شیعرەكەیدا دەڵێت:

ئەبێ وریا بم، وریا من!	
من گەلم، گەلی عێراقم	
عەرەب ئەم لاق، كورد ئەو لاقم	
ڕێی كاروانم نا هێمن بوو	
شوێن بۆسەی هێزی دوژمن بوو	
مۆڵم دابوو لە شوێنی خۆم	
نەمئەوێرا باركەم بڕۆم....	
وا ئێستا ڕێم بەرەڵڵایە	
خواستی كۆچم لە دڵایە	
هێند گەرمە كەڵكەڵەی سەرم	
وەك گوللە تیژ تێئەپەڕم	
بەسەر ڕێگای پێشكەوتنا	
بەسەر ڕێگای پێشكەوتنا	
ڕێی خۆ بەختیار كردنا	**گۆران، دیوان، ل: 216**

(گۆران) هەر بە بۆنەی (14) ی تەممووزەوە شیعرێكی دیكەی بە ناوی (شۆڕشگێڕ) لەنێو زینداندا وتووە، لەم شیعرەدا شاعیر گفتوگۆیەكی لەنێوان (ئاغا و جاسوس و مەلا و بازرگان و سەرۆك پۆلیس و كۆنە حاكمێك...) دروست كردووە و باس لە هۆی كوشتنی پاشای عێراق و لەناوبردنی ڕژێمی پاشایەتی دەكات. هەر یەك لەم كارەكتەرانە كە ڕەمزن بۆ دار و دەستەی ئەم ڕژێمە هۆی لەناوبردنی ڕژێمی پاشایەتی بۆ ڕووداوێك دەگێڕنەوە و لەنێو خۆیاندا جیاوازی سەرهەڵدەدات، لەم ساتەدا دەنگێك كە ئاهو ناڵەی گەلە هاوار دەكات (سەرباز كوشتی بە تفەنگ):

لە لێشاوی کۆبوونەوەی گەل، یەك دەنگ
وتی: سەرباز - بژی! - کوشتی بە تفەنگ
سەربازی لاو، ڕۆڵەی دڵسۆز و ئازا
بەرەو ڕووی گەل پەنجەی ڕاکێشا:
- من نیم، ئەوە هەر خۆیەتی کۆڵنەدەر
کۆنە ڕووخێن، بنیاتی تازە دانەر   گۆران، دیوان، ل: 218-219

سەربازی دڵسۆز و ئازاش هۆکەی بۆ گەل و میللەت دەگەڕێنێتەوە، بۆ ئەوانەی کە کۆڵنەدەرن و وڵاتێکی تازە بنیات دەنێن، ئەمانە پاڵیان بە سەربازەوە ناوە تا لەپێناوی نیشتیمان و گەلە ژێردەست و خۆڕاگرەکەیان شۆڕش هەڵگیرسێنن و سەدای ئازادی بەنێو خەڵکدا بڵاو بکەنەوە.

4-   یادکردنەوەی نیشتیمان و هیواخواستن بۆ گەڕانەوە بۆ زێدی باب و باپیران:

زۆربەی شاعیرەکان لەکاتی دەستبەسەرکردن و زیندانیکردندا لە کوردستان دوور دەخرانەوە و دەگوێزرانەوە بۆ زیندانەکانی ناوەڕاست و باشوور لەم بارودۆخەدا هەستی غەریبی خاك و نەتەوە و نیشتیمان لە ناخیاندا پەنگی دەخواردەوە و پەنایان بۆ شیعر دەبرد خەیاڵی گەڕانەوە دەکەوتە سەریان. هەندێکیشیان هەر لە زیندانەکانی (هەولێر و سلێمانی و کەرکوك و موسڵ) زیندانی دەکران، کە هەرچەندە ئەم شارانە خاکی کوردانن بەڵام زیندان بۆ ئەم شاعیرانە جێگایەکی نامۆ و ناخۆش بووە و شاعیرەکان خەیاڵی ئەوەیان کردووە کە لەم زیندانانە ئازاد بن و بگەڕێنەوە بۆ باوەشی خاك و نیشتیمان. لە ساتێکی ئاوادا کە هەستی دوورە وڵاتی و غەریبی و دڵتەنگی هورووژم بۆ شاعیر دێنێت و ئۆقرەی لێدەبڕێت، شاعیر ناچار دەبێت پەنا بۆ زمان بەرێت و بە خەیاڵ یادی نەتەوە و نیشتیمانەکەی بکاتەوە.

(بێکەس) ی شاعیر کاتێك لە ساڵی (1930) دەخرێتە زیندانی سلێمانییەوە لەگەڵ ئەو هەموو ئازار و ناخۆشی و نەهامەتییەی کە تاڵاوی زیندان پێیدەچێژێت، کەچی هێشتا خاك و نەتەوەکەی بیرناچێتەوە، گرنگ نییە خۆی چی لێ بەسەر دێت، یان ژیانی کۆتایی پێدێت، بەڵکو ئازادی و سەربەخۆیی نەتەوە و نیشتیمانەکەی لە چنگی دوژمنان بەلاوە گرنگترە و دەڵێت:

ئەی وەتەن مەفتوونی تۆم و شێوەتم بیر کەوتەوە
وەختی بەندی و ئەسارت پێ بە بەند و کۆتەوە
من لە زیکر و فیکری تۆ غافڵ نەبووم، وا تێ نەگەی
حەپس و تێهەڵدان و زیللەت تۆی لەبیر بردۆتەوە   بێکەس، دیوان، ل: 55

(بێکەس) بەشداری ئەو خۆپیشاندانەی کردووە کە لە دژی ڕژێمی پاشایەتی لە شاری سلێمانی ئەنجامداوە ((ڕۆژی 6/ ئەیلول/ 1930) ڕۆژی هەڵبژاردنی ئەندامانی پەرلەمانێکی ساختە بوو لە عێراق دا، بۆئەوەی ئیمپریالیزم و حکومەتی (مەلیك فەیسەڵ) ی یەکەم بتوانن پەیمانی (بەریتانی- عێراقی) ساڵی (1930) بەسەر عێراقدا بسەپێنن، پەیمانەکە هەموو مافەکانی نەتەوەی کوردی خستبووە پشت گوێ..... لەو ڕۆژەدا گەلی کوردی سلێمانی بە خۆپیشاندان هاتنە بەر دەرگای سەرا، خەڵکی شار بڕیاریان دا کە لە هەڵبژاردنا دەنگ نەدەن و داوای مافی نەتەوەیی کوردیان دەکرد، وەڵامی بەریتانیا و ئیمپریالیستەکان و حکومەتی مەلیکی عێراق گوللە بارانی گەلی سلێمانی بوو))(خەزنەدار، 1984، ل: 136).لەنێو جەماوەری ڕاپەڕیوی سلێمانی (بێکەس) ڕۆڵێکی کاریگەری گێڕاوە و خەڵکەکەی هانداوە و سەرکردایەتی خۆپیشاندانەکەی کردووە و دواتر بە برینداری دەگیرێت و دەیخەنە بەندیخانەوە و لەنێو زینداندا شیعری (ئەی وەتەن) ی وتووە.

5-   ژیانی تەنیایی و دووری لە خێزان و خزم و کەس و هاوڕێیان:

زۆربەی جار شاعیران لەنێو زینداندا هەستی غەریبی و تەنیایی و خەمباری دایاندەگرێت و دەکەونە یادی کەسە نزیك و خۆشەویست و ئاشناکانیان، ئاخر بۆ شاعیر ژیانی ناو چوار دیواری کۆنکریت و شیش بەندی تەنگ و تاریك و تەنیایی زۆر سەختە، ئەمە لەپاڵ ئەو هەموو ئازار و ئەشکەنجە و جەنگی دەروونی و برسێتی و تێنوێتی و ساردی و گەرمی و.... هتد هەموو ئەمانە هەستی شاعیر دەورووژێنن و بەرەو دونیای خەیاڵی دەبەن، هەر لەوێشەوە بەیادی دایك و باوك و خوشك و برا و هاوسەر و خۆشەویست و منداڵ و هاوڕێ و..... هتد (کە لە شاعیر دوورن) ئۆقرە و کێشمەکێشی نێو دڵ و ناخی خۆی بە شیعر دادەمرکێنێتەوە.

(گۆران) ی شاعیر لە شیعرێکیدا بە ناوی (لە بەندیخانە) کە لە ڕۆژنامەی (ژین) ی (1952/6/5) دا بڵاوکراوەتەوە باسی ئەوە دەکات کە چۆن بەهۆی زیندانیکردنییەوە لە خێزان و منداڵ و هاوڕێکانی دابڕاوە و لەنێو زینداندا بیریان دەکات و دەڵێت:

بۆ بەندییەك کە پەیوەندی لەگەڵ دونیای دەر	
بەدەستی داد پچڕێنراوە، هاوڕێ و برادەر	**گۆران، دیوان، ل: 172**

شاعیر بەهۆی بڕیارێکی دادگاوە خراوەتە زیندان و ئاگای لە دونیای دەرەوە و هەواڵی هاوڕێ و برادەرەکانی نییە و کۆمەڵێك تۆمەتی نەشیاویشیان داوەتە پاڵی و لەگەڵ تۆمەتباران و پیاوی خراپ خراوەتە یەك زیندانەوە. لەکۆتایی شیعرەکەدا شاعیر دەکەوێتە بیری ماڵ و منداڵەکانی کە بێ ناز و بێ سەرپەرشتن و سکاڵای ئەوە دەکات کە کێ بار و گوزەرانی خێزان و منداڵەکانی هەڵدەسوڕێنێت کە خاوەنی منداڵی بچووکە و بیر لەوە دەکاتەوە کە ئەم ژیانە قورس و سەختە چۆن بۆ خێزانەکەی دەگوزەرێت و دەڵێت:

بۆ بەندییەك، کە هیچ نەبێ تا بەرەڵلا بێ	
بەپێی قانوون کۆشی مناڵ، مناڵی بێ	
کوڕی خەرجی لێوەرناگرێ، کۆشی نابینێ	
کچی ساوا- کێ چوزانێ- هەتا بمێنێ	**گۆران، دیوان، ل: 172**

شاعیر بیر لە بارودۆخ و گوزەرانی خۆی لە نێو زینداندا ناکاتەوە، بەڵکو بیر لەو هەموو ناسۆری و نەهامەتی و بێکەسی خێزان و منداڵەکانی دەکاتەوە لە کاتێکدا خۆی لەوپەڕی ناخۆشی و ئازاری دەروونی و جەستەیی دایە.

(کاکەی فەللاح) لە ساڵی (1957) کاتێك لە زیندان دایە و وێنەی دوو منداڵەکەی بۆ دەنێرن، کە سەیری وێنەکە دەکات، هەست و سۆزی خۆشەویستی و لە دووری منداڵەکانی دەجوڵێت و کزەی جەرگی لێوەدێت، چونکە دەمێکە منداڵەکانی نەبینیووە، لێرەوە ئیلهامی شیعری (ئەی وێنەی) دەکەوێتە دڵەوە و دەڵێت:

ئەی وێنە جوانەکەی دەستم !	
چۆن شنەی شەماڵ هێناتی؟	
هەوێنی تازە هەڵبەستم	
لای کام فریشتەوە هاتی؟	
چی تۆی گەیان	
ئارامی گیان	
بەهرەی ژیان	
سروەی بەیان	**کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 88**

شاعیر ڕوو دەکاتە وێنەکە و لێیدەپرسێت ئاخۆ چۆن گەیشتوویەتیە دەستم ؟ کێ تۆی گەیاندە نێو زیندان؟ ئەی وێنە تۆ بووی بە هەوێنی شیعرێکی تازە، بووی بە ئارامی گیان بەهرەی ژیانم ، سەرلەنوێ لەنێو زینداندا ئارامیت پێبەخشیمەوە. هەرچەندە شاعیر بە جەستە لە منداڵەکانی دوورە، بەڵام بە دڵ و هەست و بیرکردنەوە و خەیاڵ هەمیشە لای ئەوانە.

هەر (کاکەی فەللاح) لە شیعریکی تریدا بەناوی (شەش پەپولەکەم)دا کە لە ساڵی (1964) لە زینداندا هەر بۆ تاسەی دووری و پەرۆشی بۆ بینینی مناڵەکانی وتوویەتی. شاحیر دەڵێت:

شەش پەپولەکەی گۆشەی باخەکەم	
هەر بۆ ئێوەیە ئاخ و داخەکەم	
هەر بۆ ئێوە لێو بە باری خەمم	
بلبلی بەستەی گریەو ماتەمم	
هەر وەکو پاییز رەنگ زەردی ئێوەم	
ناخی دەرون پڕ لە دەردی ئێوەم	**کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 175**

شاعیر بەهۆی دووری لە منداڵەكانییەوە ناخ و دەروونی پڕە لە ئاخ و داخ و خەم و ناسۆریی، ڕەنگ زەرد و ماتەم و خەمبارە و بارودۆخی دەروونی باش نییە، لەلایەک زیندان و لەلایەکیش پەرۆشی بۆ منداڵەکانی ئەوەندەیتر حاڵی پەرێشانە و هەوڵدەدات منداڵەکانی بلاوێنێتەوە و بەشێکی ئازارەکانی بە خەیاڵی منداڵەکانیەوە کەم بکاتەوە.

6- نائومێدبوون و هەستکردن بە نامۆیی و ورە بەردان لەنێو زینداندا:

زیندان شوێنێکی قێزەون و نەشیاو و ترسناکە و هەر کەسێك بە هەر مەبەستێکەوە بخرێتە زیندانەوە تووشی دوودڵی و دڵەڕاوکێ و نائومێدی و ڕەشبینی و ترس و..... هتد دەبێت. بەتایبەت ئەگەر ئەو کەسە ئازار و ئەشکەنجەی جەستەیی و دەروونی بدرێت و کاری قورسی پێبکرێت و سادەترین پێویستیەکانی ژیانی لێ قەدەغە بکرێت، یاخود ئەو شوێنەی تێیدا زیندانیکراوە زۆر ناخۆش و پەرپوت و پیس بێت. هەموو ئەمانە کەسێتی مرۆڤ لەنێو زینداندا تووشی بێ ئومێدی و نامۆیی و ورەبەردان و داڕووخان دەکەن. شاعیرانی کورد ڕووبەڕووی هەمان هەست و بارودۆخ بوونەتەوە، دەکرێت بڵێین لەم بارودۆخانەدا دوو جۆرە هەڵوێست لای شاعیرانی زیندانیکراوی کورد بەرچاو دەکەوێت، هەندێکجار شاعیرەکە بە تەواوی تووشی نامۆیی و ڕەشبینی و داڕووخان بووە و تەواو هەست بە نائومێدی دەکات. هەندێکجاریش شاعیرەکە هەوڵیداوە بە ورەیەکی بەرزەوە بەرەنگاری ناسۆری و نەهامەتییەکانی نێو زیندان ببێتەوە و بە ئومێدەوە چاوەڕوانی ئاسۆیەکی ڕوونی کردووە.

(بێکەس) بەجۆرێك ورەبەرزی و خۆڕاگری خۆی بەرامبەر ئازار و ئەشکەنجە و نەهامەتییەکانی نێو زیندان دەردەبڕێت، کە ئەم هەموو ناسۆر و ناخۆشیانە نەبونەتە هۆی داڕووخاوی و ورە بەردانی شاعیر و لەیادکردنی خاك و نیشتیمانەکەی و دەڵێت:

ئەی وەتەن مەفتونی تۆم و شێوەتم بیر کەوتەوە	
وەختی بەندی و ئەسارەت پێ بە بەند و کۆتەوە	
من لە زیکر و فیکری تۆ غافڵ نەبوم، وا تێ نەگەی	
حەپس و تێهەڵدان و زیللەت تۆی لەبیر بردۆتەوە	**بێکەس، دیوان، ل: 55**

(بێکەس) بیری هەر لای نیشتیمانەکەیەتی، باکی بە گرتن و ئازاردان و تێهەڵدان و ترساندن نییە، باکی بەوە نییە جەللادە خوێن مژەکانی پاشایەتی لە کونجی تاریکی زینداندا چی لێ بەسەر دێنن، بەڵکو خۆشەویستی و وەفایی و خۆڕاگری لەپێناوی ئەو خاك و نیشتیمانەی کە سەرچاوەی بوونێتی گرنگترە.

(گۆران) ئەوەندە تاڵی و ناسۆری و تاریکایی نێو زیندانی دیووە، هەندێك جار ئارامگر و بەهێز و ورە بەرز بووە و هەندێك جاریش هەستی نائومێدی و ڕەشبینی و ئازاری دەروونی دایگرتووە و هەستی بە داڕووخان کردووە، لە شیعری (لە بەندیخانە) دا دەڵێت:

ئەوا ئێستا باخچەی ژین و شیعر و خەیاڵم	
بوو بە ژووری بەندیخانەی تاریك و خاڵی	
سا خوات لەگەڵ دنیای جوانی! دنیای ڕووناکی	
تاوانم کرد گەل پێوەی نام مۆری ناپاکی	
ئیتر من هیچ نە ئادەمیم نە نیشتیمانی	
نە ئەندامی ئەم کۆمەڵەم، نە کوردستانی	**گۆران، دیوان، ل: 168**

(گۆران) لە ساڵی (1951) بەهۆی تاوانی دزیکردنەوە دەستگیرکراوە و ڕەوانەی دادگا کراوە، لە دادگاش بڕیاری زیندانی کردنی بەسەردا سەپێنراوە.(خەزنەدار، 2010، ل: 608). بەمەش شاعیر هەستی خەمباری و دڵتەنگی لە ناخ و دەروونیدا پەنگدەخواتەوە و خواحافیزی لە دونیا و ژیان و خۆشی و ڕووناکی دەکات، خۆی لە کۆمەڵگا و مرۆڤ بوون و تەنانەت ئینتیمای نەتەوایەتیش دووردەخاتەوە، چونکە تازە ئەو بە تاوانێکی نەشیاو تاوانبار کراوە و تۆمەتیان بۆ هەڵبەستیووە.

(محمد ساڵح دیلان) لە شیعری (گەشتێ) دا کە لە ساڵی (1954) لە زیندان وتوویەتی، ورە بەرزی و ئارامگری خۆیمان نیشاندەدات، هەرچەندە ئێش و ئازارەکانی هەوڵبدەن چۆکی پێدابدەن، ئەو هەر لە خەبات و تێکۆشان بەردەوامە و سەری بەرزە و بەهیچ جۆرێك مل بۆ ستەمکاران نانەوێنێت و دەڵێت:

تۆم لێ دیاری مەلی ئاشتی و ئازادی ویستن
چەن قوڕس بێ و هەڵقەدار بێ زنجیری گەردن
دای نابڕێ ملی بەرزی خەبات و ویستنم

نای نەوێنێ ڕەقی پشت و ڕاستی گەردنم   دیلان، دیوان، ل: 160

هەر لەم شیعرە لە دێڕێکی تردا دەڵێت:

بەڵام نە دەرد نە نەخۆشی نە زنجیری دەست
بەقەد موێێك پێم لا ئەدا لە ڕێگای مەبەست   دیلان، دیوان، ل: 162

شاعیر پێداگیری لەسەر ئەوە دەکات کە نە دەرد و نەخۆشی، نە ئێش و ئازار و ئەشکەنجە، نە زرەی زنجیر و کەلەپچە و کۆت و بەند، هیچیان بەقەد یەك تاڵە موو شاعیر لە ڕێگای ڕاست و خەباتی نەتەوەکەی لانادەن.

(کاکەی فەللاح) لە شیعری (ئەی شەو) کە خۆی لەبارەیەوە دەڵێت:((چەند شەو و ڕۆژێك دەبێتە میوانی بەزۆر بانگ کراوی بەندیخانە، کە ئوتێل بەلاشمان پێ دەگوت و لە ژورێکی دەرگا بچکۆڵەی بێ پەنجەرەدا گیری دەدەن و ئەمیش بەدزیەوە لەسەر پشتی پارچە مقەبایەکی شڕ ئەم (ئەی شەو)ە دەنووسێت))(کاکەی فەللاح، 1987، ل: 190). شاعیر دەڵێت:

درێخیم لێ مەکە ئەی شەو، بەهێزی جووتە باڵی ڕەش
زەمینی ژینەکەم یەکسەر بخەرە ناو سێبەری باوەش
بەسەرما شێوە ڕەشماڵی هەڵیبە، جوستەکەم بگرێ
هەتا ئەتوانی پرشنگی ژیانی شادی من ببڕێ   کاکەی فەللاح، دیوان،   ل: 70

شاعیر لەنێو ژووری زینداندا زۆر دڵتەنگ دەبێت و دەزانێت وا بە ئاسانی بەو ئازادی و سەربەستییەی دەیەوێت ناگات، بۆیە بە ڕەشبینی و خەمبارییەوە دەڕوانێتە بارودۆخی خۆی لەنێو ئەو ژوورە تاریك و بچووکەی کە تێیدا گیراوە و داوا لە تاریکایی نێو ژوورەکە دەکات کە باڵ بەسەر ئەو تروسکە ڕووناکییەش دابگرێت کە دێتە نێو کونجی زیندانەکەی. تا لە کۆتایی شیعرەکەدا دەڵێت:

بە گیانێکی نەبەز پڕ دەم ئەڵێم تۆی ملکەچی فەوتان
نەمانە پاشەڕۆژی هێزی کاروانانی ڕێ چەوتان   کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 70

شاعیر هەناسەی ئومێدی دێتەوە بەر و بە گیانێکی پڕ جۆشەوە چاوەڕێی ئاسۆیەکی پرشنگدار دەکات و هێرش دەکاتە سەر ئەو کەسانەی ستەم دەکەن و ڕێگای چەوتیان گرتۆتە بەر، پێیان دەڵێت کە پاشەڕۆژ و خەونەکانی ئێوە تەنیا نەمان و لەناوچوونە.

7- سەرنجدان لە دیمەنێك و بوون بە ئیلهامی شیعر:

شاعیر کاتێك بە وردی سەرنج لە دیمەنێك دەدات و ئەم دیمەنە کاریگەری لەسەر هەست و سۆزی شاعیر دروست دەکات، شاعیریش بە شیعر گوزارشت لە هەڵوێستی ناخ و بیری خۆی بەرانبەر ئەم دیمەنە دەکات. زۆرێك لە شاعیرانی کورد کە لەنێو زینداندا بوون و لە ئەنجامی ئەو بارودۆخە ناخۆش و ناهەموارەش کە تێیدا ژیاون و ئازاری دەروونی و جەستەییان چەشتووە، ئەمە وایکردووە تەنانەت بچوکترین و سادەترین دیمەن و ڕووداویش کاریان تێبکەن و بە شیعر هەستی پەنگ خواردووی خۆیان دەرببڕن. دەتوانین بۆ ئەم مەبەستە چەند نموونەیەکی شیعری ئەو شاعیرە زیندانی کراوانە بێنینەوە، بۆ نموونە (گۆران) کاتێك لە زیندانی هەولێرەوە بۆ موسڵ دەیگوازنەوە، لە ڕێگادا چاوی بە کچێکی شۆخ و جوان و قژ زەرد دەکەوێت و دیمەنی ئەم کچە دەبێتە ئیلهامی شیعری (دوا سەرنج)، هەروەکو خۆی دەڵێت ئەگەر ئەم کچە نەبوایە ئەوا ئەم شیعرەش لە دایك نەدەبوو، شاعر دەڵێت:

ئەی قژ زەرد بە بەژنی ناو دەرگا گرتووت
هەروەکو پەیکەری شۆخی خەمخواری!
مەلێ بووم لە باخچەی هونەرا بێ جووت
بۆ جوانیم ڕێك ئەخست شیعری دڵداری   گۆران، دیوان، ل: 162

دیمەنی ئەم کچە و بارودۆخی شاعیر خۆی کاریگەری لەسەر هەست و سۆز و دەروونی شاعیر هەبووە و بۆتە سەرچاوە و ئیلهامی ئەم شیعرە.

(کاکەی فەللاح) کاتێك لە زینداندا وێنەی هەردوو منداڵەکەی بۆ دەنێرن، هەستی شاعیری دەجوڵێت و گڕکانێکی تەژی لە سۆزی خۆشەویستی و هەستی دووری و غەریبی لە ناخیدا دەتەقێتەوە، کاتێك سەیری وێنەکە دەکات دیمەنی جگەرگۆشەکانی دێتەوە بەرچاو و ئیلهامی شیعری ئەی وێنەی دەکەوێتە دڵەوە و دەڵێت:

ئەی وێنە جوانەکەی دەستم

چۆن شنەی شەماڵ هێناتی
هەوێنی تازە هەڵبەستم
لای کام فریشتەوە هاتی کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 88

شاعیر خۆی دان بەوە دادەنێت کە وێنەی منداڵەکانی بۆتە هەوێن و سەرچاوەی ئەم شیعرە، پێ دەچێت (کاکەی فەللاح) ماوەیەکی زۆر لە خێزان و منداڵەکانی دوور بووە و نەیانهێشتووە زوو زوو خێزان و خزم و کەسەکەی چاویان پێی بکەوێت، بۆیە ئەگەر بە وێنەش بووبێت هەر تامەزرۆی بینینیەوانی کردووە و هەست و سۆزەکەشی بە شیعر دەربڕیووە.

8- بەندکردن و بێبەریکردنی شاعیران لە ئازادی:

کاتێک شاعیران بە هەر هۆیەک بەند دەکرێن و ئازادیان لێدەسەنرێتەوە و بە زۆرەملێ دەخرێنە نێو ژیانێکی پڕ لە نەهامەتی و چەرمەسەری نێو زیندانەکان و و ئازادییەکانیان بەرتەسک دەکرێنەوە، ئەوا هەرچەند ئازار و دەردەسەرییەکانی زۆر و بەردەوام بن، بەهیچ جۆرێک لە هەوڵدان و بەرگریکردن ناوەستن، تا ئەوکاتەی سەرلەنوێ خۆری ئازادییان بۆ هەڵدێتەوە، بۆیە دەبینین بەندکردن و بێبەریکردن زەوتکردنی ئازادی شاعیران پاڵنەرێکی ترە بۆ شاعیران تا لەنێو زیندانەکانەوە شیعر بۆ ئازادی بڵێن، شاعیرانی کورد کاتێک زیندانی کراون و ئازادییەکانیان بەرتەسک بۆتەوە و تووشی باروودۆخێکی دەروونی ناخۆش بوون، هەمووکات بە هیواوە ساتەکانی نێو زیندانیان بەسەر بردووە و ئاواتیان بۆ خواستووە، ئەوەتا (دیلان)ی شاعیر لە شیعری (گەشتێ)دا هەموو ئازار و ناخۆشییەکی بەلاوە ئاساییە، ئەمەش تەنیا لەپێناو گەیشتن بە ئازادی و ئاشتی و دەڵێت:

تۆم لێ دیاری مەلی ئاشتی و ئازادی ویستن
چەن قورس بێ و هەڵقەدار بێ زنجیری گەردن
دای نابڕێ ملی بەرزی خەبات و ویستنم
نای نەوێنێ ڕەقی پشت و ڕاستی گەردنم دیلان، دیوان، ل: 160

قورسایی و ئازاری زنجیری دەست و پاو گەردنی شاعیر هەرگیز لە ویست و حەزی ئازادی ساردی ناکەنەوە، بە پێچەوانەوە بەردەوام خەبات دەکات و تێدەکۆشێت تا ئازادی بەدەست دێنێتەوە.

3-1: هۆی بەندکردنی شاعیران:

زۆرێك لە شاعیرانی کورد بەشێکی ژیانیان لەنێو ژوورە تەنگ و تاریکەکانی نێو زیندانەکان بەسەر بردووە، تاڵی و ناسۆری ژیانی نێو زیندانیان چەشتووە و لە زۆر بارودۆخدا هیوابڕاوی ژیان بوونە. هەڵبەت ئەم شاعیرانە بەهۆی کۆمەڵێك هۆکارەوە دەست بەسەر کراون و خراونەتە نێو زیندان، جاری وا هەبووە کاری قورسیان پێ کراوە و زۆر جاریش فەرمانی لەسێدارەدان و کوشتنیان بۆ دەرچووە. دەکرێت بڵێین شاعیرانی کورد زیاتر بەهۆی کاری سیاسی و حیزبایەتی و نیشتیمان پەروەری و ڕەخنەگرتن و ڕووبەڕوو بوونەوەی دەسەڵات و فەرمانڕەواکان زیندانی کراون، هۆکارەکانیش لەم چەند خاڵە کۆ دەکەینەوە:

1- بەشداریکردنی شاعیر لە خۆپیشاندان و ناڕەزایی دەربڕین بەرانبەر دەسەڵات (هۆکاری سیاسی):

شاعیر خۆی بە تاکێکی کۆمەڵگاکەی دەزانێت و ئازاری نەتەوەکەی بە ئازاری خۆی دادەنێت، بۆیە شاعیران هەمیشە لە ڕیزی پێشەوەی ناڕەزایی و خۆپیشاندان بوون و بە وتار و شیعر خوێندنەوە هەموو کات خەڵکیان هانداوە و بەرهەمی ئەم کارەشیان ژووری زیندان و ئازار و ئەشکەنجە و تێهەڵدان و دەردەسەری بووە. (بێکەس) بەهۆی بەشداریکردنی لە خۆپیشاندانەکەی (6/ئەیلول/1930) ی بەردەرکی سەرا لە شاری سلێمانی، بریندار دەکرێ و هەر بە برینداری دەست بەسەر دەکرێت و دەخرێتە زیندانی سلێمانی و هەر لەوێش شیعری (ئەی وەتەن مەفتونی تۆم) ی وتووە. خۆپیشاندانەکە لە دژی ئەو هەڵبژاردنە ساختەی ئەندامانی پەرلەمانی عێراقی ئەوکات و دژی سیاسەتی پاشایەتی و سیاسەتە بەرژەوەندی پەرستەکانی بەریتانیا ئەنجام درا، بۆیە پۆلیس و سوپای عێراق بە یارمەتی بەریتانیەکان دەکەونە گیانی ئەو خەڵکە و بە گوللە و ئەشکەنجەدان وەڵامی خەڵکەکە دەدەنەوە. (دیلان) یش گەلێك جار لەسەر بەشداریکردنی لە خۆپیشاندانەکان دەستگیر کراوە و نێردراوەتە زیندان. بەتایبەتی لە ساڵی (1947) لەسەر چالاکی و بەشداریکردنی لە خۆپیشاندان لە کارگێری توتنی سلێمانی دەگیرێت و پاشان لە کارەکەی دووری دەخەنەوە و مووچەکەشی دەبڕن.(خەزنەدار، 2006، ل: 499).

2- تاوانبارکردن و تۆمەت خستنە پاڵ شاعیران (هۆکاری کۆمەڵایەتی):

زۆر جار تۆمەت و تاوانێك خراوەتە ئەستۆی شاعیرێك و لەسەر ئەمە دادگایی کراوە و بڕیاری زیندانیکردنی بۆ دەرکراوە، بۆ نموونە (گۆران) بە تۆمەتی بردنی پارەی ئەو فەرمانگەیەی کە کاری تێدا کردووە، دادگایی کراوە و تۆمەتی دزی دراوەتە پاڵ و پاشان فەرمانی زیندانی بۆ دەرچووە ((لە ساڵی 1949 لەو کاتەی قاسەی ئەم کارگێڕییەی بەدەستەوە دەبێ، ڕۆژێك لەپڕ پشکێنەری دارایی لە وەزارەتی ڕاگەیاندنەوە لە بەغدا دێتە هەولێر و لە قاسەی بەردەستی گۆران دەپێچێتەوە، هەندێ پارەی لەوەی پێویست بووە لەناو قاسەکەدا پێ کەم بووە. بەپێی دەستووری ئەو کاتە دەستی گۆران لە کاروباری ڕەسمی دەکێشرێتەوە، لە ماڵ دادەنیشێ تا ئەنجامی دادگا...... تا ساڵی 1951 لە هەولێر دادگایی دەکرێت، پاش ئەوەی خۆی دان بە کردەوەکەی خۆی دادەنێت و فەرمانی بەندکردنی بۆ دەردەچێت، هەر ئەو ڕۆژە پاش نیوەڕۆ دەست بە کەلەپچەوە لەگەڵ دوو پۆلیس ڕەوانەی بەندیخانەی موسڵ دەکرێت))(خەزنەدار، 2010، ل: 574). (گۆران) هەر لەنێو بەندیخانەی موسڵ شیعری (لە بەندیخانە) دەڵێت کە ((قەسیدەیەکی درێژە هەست و نەستی بەرامبەر ئەو ڕووداوە گرنگانەی ژیانی دەگێڕێتەوە، چونکە خەڵکی هەرچۆنێ بێ بە تاوانبار و دز لە قەڵەمیان داوە، مەگەر ڕۆشنبیر و دڵ ناسکەکانی وەك خۆی نەبێ ئەوانیش کەمن)) (خەزنەدار، 2010، ل: 590). (گۆران) لەم شیعرەیدا دەڵێت:

تاوانم کرد گەل پێوەی نام مۆری ناپاکی
بۆ زیندانە کۆچی ژینم دونیای ڕووناکی
وتم: گەل، نەء! گەل فرۆشی دەزگا و دوکانگێڕ
عاری تێر پۆش خەوشی برسی موو بە موو ژمێر
دزی تێر و بێ پێویستی نارده سەر برسی
وتیان دزە و پرسیارێکی زۆریان لێ پرسی
کابرای برسی بێ تاوانیش ملکەچ و سەر شۆڕ
چۆنیان لێ ویست بۆی هەڵڕشتن وەڵامێکی زۆر گۆران، دیوان، ل: 168

ئەم شیعرەی (گۆران) یەکێکە لە شیعرە کاریگەر و بەرزەکانی کە تێیدا وێنەیێکی باردوخی خۆی و حاڵەتی دەستگیر کردنی و دادگایی کردنی و برسێتی و نەبوونی خۆی ڕوونکردۆتەوە ((ئەم شیعرە یەکێکە لە بەرهەمە بەرزەکانی گۆران لە ڕووی داهێنانی جوانکاری و ڕەنگدانەوەی دەروونێکی تیکشکاوەوە، کارەساتی گۆران ئەنجامی شێوانی کۆمەڵە. دزە ڕاستەکان دەبن بە سەردار و پیاو چاکان دەبن بە دز، وەکو خۆی لە هەندێ لە دێڕەکانی ئەم قەسیدەیە باسیان لێوە دەکات))(خەزنەدار، 2010, ل: 590) (گۆران) ڕەخنە لە دەسەڵات و کۆمەڵگا دەگرێت بەرانبەر ئەم هەموو نادادپەروەری و ستەمەی کە لە خەڵکی بێ دەسەڵات و کەم دەرامەتی دەکەن، یاسا تەنیا بۆ هەژاران جێبەجێ دەکرێت و ئەوەی دز و گەندەڵ و دەسەڵاتدار و تاوانباری ڕاستەقینەیە گوێ بە یاسا نادات و سزای بۆ نییە.

3- زیندانیکردنی شاعیران بەهۆی چالاکی سیاسی و ئەندامێتی لە حیزب و ڕێکخراوەکان:

شاعیرانی کورد لەم ماوەیەدا بەهۆی هەستی نەتەوایەتی و نیشتیمانی و کار و چالاکی سیاسی زۆرجار ڕووبەڕووی ڕاوەدونان و گرتن و ئەشکەنجەدان بوونەتەوە، زۆربەی ئەو شاعیرانەی باسمان کردوون و دەقە شیعرییەکانیانمان بە نموونە هێناوەتەوە بەهۆی ڕەخنەگرتن و هەوڵدان بۆ بەدیهێنانی مافەکانی کورد و جموجۆڵی سیاسی زیندانی کراون. بۆ نموونە (گۆران) لە ((17/تشرینی یەکەم/1954 لەگەڵ هەندێ لە ئاشتی خوازانی سلێمانی دەگیرێ و لەسەر سیاسەت فەرمانی ساڵێك بەندکردنی بۆ دەردەچێت. ماوەکە لە بەندیخانەکانی سلێمانی و کەرکوك و کووت و بەعقوبە و نوگرە سەلمان دەباتە سەر. لە 17/ تشرینی دووەم/ 1956 بۆ دواجار دەگیرێتەوە و دادگای عورفی کەرکوك فەرمانی سێ ساڵ بەندکردنی بۆ دەردەکا. ماوەکە لە بەندیخانەکانی کەرکوك و بەعقوبە دەباتە سەر تا لە ڕۆژی 10/ ئاغستۆسی/ 1958 پاش کودەتا سوپاییەکەی 14 ی تەمموزی بەغدا لە بەندیخانە ئازاد دەبێت))(خەزنەدار، 2010, ل: 574-575) هەر لە زینداندا شیعرەکانی (دوا سەرنج، لە بەندیخانە، لە زیندانا 14 ی تەمموز، 14 ی تەمموز، شۆڕشگێڕ) ی وتووە. (دیلان) یش بەشێکی ژیانی لەنێو زینداندا بەسەر بردووە و ئازار و ناخۆشیەکی زۆری بینیوە ((لە ساڵی 1947..... لەسەر خۆپیشاندان گیراوە..... لە ساڵی 1948 جارێکی دیکە گیراوەتەوە و لە کاری میری دەرکراوە. لە ساڵی 1949 لە سلێمانی گیراوە و بردوویانە بۆ بەغدا تا لە ساڵی 1950 دادگایی کراوە و بە کەفالەت بەردراوە.... بردوویانە بۆ ژوورێکی تاریکی بەندیخانەی (ئەبوغرێب) لە بەغدا، هەشت مانگ لەوێ ماوەتەوە و ئینجا دراوە بە دادگا و ساڵێك بەند و ساڵێك دەست بەسەری بۆ

دەرچووە و ئەو ماوەیەی لە زیندانەکانی بەغدا و کوت و سلێمانی بردۆتە سەر. لە ساڵی 1952 .... کە لە ئەوروپا گەڕایەوە فەرمانی گرتنی دەرچووبوو، خۆی شاردەوە ئەو ماوەیەی لە بەغدا و کەرکوك و گوندی دەرگەزێن و مورتکەی لای سلێمانی بردەسەر. لە ساڵی 1954 جارێکی دیکە گیرایەوە، لە کەرکوك دادگایی کراو فەرمانی ساڵ و نیوێك دەست بەسەری بۆ دەرچوو ماوەکەی لە سلێمانی بردەسەر.... لە ساڵی 1959 جارێکی دیکە دەرگای بەندیخانەکان بەڕوی دیلان دا کرانەوە.... لە ناوەڕاستی ساڵی 1960.... گیرایەوە بەڵام ئازاد کرا. لە ساڵی 1961.... دیسانەوە گیرایەوە و نێرایە شاری کوت. لە ساڵانی نەهاتی کورد 1963- 1964 دیلان لە گرتووخانەکانی کەرکوك و بەغدا بە دەست بەسەری مایەوە))(خەزنەدار، 2006، ل: 449- 501) لەنێو زینداندا شیعرەکانی (دەمەتەقێ، گەشتێ، هاوینی دڵ، گوڵی سارای خواروو) ی وتووە.

(کاکەی فەللاح) بەهۆی خەباتی سیاسی و هەستی نیشتیمان پەروەری و دوای ئەوەش کە بە نهێنی دەچێتە نێو جموجۆڵی ساسی و کوردایەتی، تووشی گرتن و دەست بەسەری و ئازارێکی زۆر بۆتەوە ((بۆ یەکەمین جار لە ساڵی 1948 دەگیرێ بەناوی ئەوەی خۆی لە خزمەتی سەربازی شاردۆتەوە، بەڵام دادگا بەرەڵلای دەکا، لە دوای ئەمە جارێکی دیکەش دەگیرێ لەبەر جموجۆڵی سیاسی دادگا بڕیاری ساڵێك بەندیخانە و ساڵێك دەست بەسەری بۆ دەردەکا. ئەو ساڵانە لە بەندیخانەکانی بەغدا و کوت و ناسریە و ئەبوغرێب دەباتە سەر. لەدوای ئەمە ماوەی شەش ساڵ بە خۆ شاردنەوە و خەباتی نهێنی لە ژیانیدا بە ئەنجام دەگەیەنێت. هەر چۆنێ بێ دەسەڵات دەیدۆزێتەوە، ئەمجارە فەرمانی پێنج ساڵ بەندیخانە و سێ ساڵ دەست بەسەری بۆ دەردەچێ. لەدوای ڕزگاربونی لە چیانی بەندیخانە و ئاوارەیی بە یەکجاری واز لە سیاسەت و حیزبایەتی دێنێ.))(خەزنەدار، 2006, ل: 563 - 564) شیعرەکانی (بەندیخانە لە جەژنا، لە جەرگەی تاریکییەوە، ئەی وێنە) بەرهەمی ئەم ژیانە تاڵ و ناسۆرەی شاعیرن لە زینداندا.

2- هەندێك لایەنی هونەریی دەقە شیعرییەکانی زیندان:

2-1: زمان و فەرهەنگی شیعری زیندان:

زمان گرنگترین ئامرازە کە بەهۆیەوە مرۆڤ دەتوانێت گوزارشت لە ناخ و دڵ و دەروون و بیری خۆی بکات و بۆ پەیوەندیکردن بە دەوروبەر و کۆمەڵگاوە بەکاری بهێنێت. مرۆڤ لە ڕێگەی زمانەوە (جا چ زمانی قسەکردن بێت، یان زمانی نووسین بێت) هەوڵ دەدات هەرچی هەیەتی لە پێداویستی و داوا و فەرمان و خۆزگە و هیوا و ئازار و خۆشی و ناخۆشی و پرسیار و باری دەروونی و باری تەندروستی و کۆمەڵایەتی و .....هتد ئاراستەی دەوروبەر بکات، کەواتە زمان بارێکی قورس و ئەرکێکی زۆری دەروونی و کۆمەڵایەتی و زانیاری و ڕۆشنبری و ژیانی ڕۆژانە لە کۆڵ مرۆڤ دەکاتەوە و ئەرکەکەی بۆ سوك دەکات و مرۆڤ بەهۆیەوە کارەکانی ڕادەپەڕێنێت. هەڵبەت زمانی ئاسایی خەڵك کە ڕۆژانە هەموومان لە بوارە جیاوازەکان بەکاری دەهێنین جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ زمانی ئەدەب (بەتایبەتیش زمانی شیعریی) دا هەیە. کۆمەڵێك تایبەتمەندی و خەسڵەت هەن کە جۆرە تایبەتمەندییەك بە زمانی شیعر دەبەخشن و لە زمانی ئاسایی ڕۆژانە جیای دەکەنەوە و وای لێدەکەن ببێتە زمانێکی هونەری بەرز و جوان و بەچێژ و کاریگەر، دەکرێت بڵێین ((زمانی شیعر زمانێکی تایبەتییە و لە ئەنجامی بەکارهێنانێکی تایبەتی زمانەوە لەلایەن شاعیرەوە دروست دەبێت بۆ گەیاندنی مانایەکی نوێی جیا لە مانا ئاساییە بڵاوەکەی ناو خەڵك))(سابیر، 2006، ل: 283).

ئەگەر لە زمانی شیعریی دەقە شیعرییەکانی نێو زیندانی ئەم شاعیرانە وردبینەوە، دەبینین زمانێکی سادە و ساکار و دوور لە وشەکاری بە زمانی شیعریانەوە دیارە، لەم شیعرانەدا ((دەردەکەوێت کە سیمای زاڵ بەسەر زمانی ئەم شیعرە و واتاکانی بریتییە لە ڕوونی و سادەیی، هۆکاری ئەوەی کە شاعیران - بەزۆری- لایەنگیری ئەم شێوازە دەکەن بریتییە لە گەیاندنی بیر و چوون بەرەو لایەنی بابەتێتی، بۆیە وشەی ڕاستییان مەزراندووە بۆ دەرخستنی واتای مەبەست، چونکە شاعیری زیندانیکراو خەمەکانی خۆی هەڵگرتووە و بە زنجیری ئاسنین کۆت و بەند کراوە، بە هەموو هێزییەوە لە دەرچەیەك دەگەڕێت بۆ ئەو خورپە و ئیلهامەی لە سینگیدا نیشتووە، چۆن دەرفەتی ئەوەی دەبێت کە لە هەڵبژاردنی وشەی تۆکمە و واتای بەرز و سیاقی شیعری هەڵچوودا قوڵ بێتەوە، لێرەوە ئەم جۆرە شیعرە بەرە و سادە و ساکاری ڕۆیشت))(صالح، 2003,ص: 99). چونکە شاعیر لە سانێکی ناخۆش و لە بارودۆخێکی دەروونی ناجێگیر دەژیت و ڕووبەڕووی ئازار و ئەشکەنجەی دەروونی و جەستەیی دەبێتەوە، بۆیە لە شیعرەکانیدا کە لەنێو زینداندا دەینووسن بەزۆری مەبەستیان گەیاندنی بیر و مەبەست و ناوەڕۆك و بارودۆخ و ساتەکانیانە لەنێو زینداندا، بۆیە زۆر ناپڕژێنە سەر لایەنی هونەری و زمان و وشەکاری و قوڵبوونەوە لە وشە و دەستەواژە و هێماکاری و وێنەی هونەری لە شیعرەکانیاندا. لەگەڵ ئەمەشدا شاعیرەکان هەوڵیان داوە ئاستی بەرزی هونەری خۆیان بپارێزن ((سەرەڕای بڵاوی ئەم شێوازە لە زۆربەی شیعرەکانی زیندان و دەستبەسەری، کەچی ژمارەیەك لە شاعیران ئاستی بەرز و زمانی تونودتۆڵی خۆیان پاراستووە، تایبەتمەندییە هونەرییەکانی تریان لە شیعرەکانیاندا فەرامۆش نەکردووە لە سەنگینی دەستەواژە و پاراوی وشە))(صالح، 2003, ص:

100). زمانی شیعری هەریەك لەو شاعیرانەی وەرمان گرتوون بە شێوازێكی سادە و ساكار هۆنراونەتەوە و خوێنەر مانـدوو ناكـەن و واتا و مەبەستی شیعرەكان تا ڕادەیەك بە ئاسانی خۆی دەدات بە دەستەوە، ئەگەرچی هەندێكاجار شاعیرەكان هەوڵیانـداوە ڕەمـز و هێمای ورد و قوڵ و فرەواتا بەكاربێنن و وا لە واتای شیعرەكە بكەن زوو خۆی ئاشكرا نەكات، بـەڵام لـە شـێوازە گشـتییەكەی ئـەم جۆرە شیعرانە دەرنـەچوون و زمانەكـەیان سـادەیە و واتاكـەیان ڕوونـە. چونكـە هەریەكـەیان هـەوڵی داوە گوزارشـت لـە بـاردۆخی دەروونی و ئازار و ئەشكەنجە و خەم و پەژارە و ساتە ناخۆشەكانی ژیانی نێـو زینـدان بكـات و خـۆی لـەم هـەڵچوون و داچوونـە دەروونی و هەست و سۆزە پەنگ خواردووە كەلەكە بووەی ناخی ڕزگار بكات و ئەگەر بۆ ماوەیەكی كەمیش بێت هەست بە ئـارامی بكات و لەم جیهانە جەنجاڵەی نێو زیندان ڕزگاری بێت. ئەو وشە و زاراوانەی كە لـە شـیعرەكاندا بـەكارهێنراون زۆربـەیان لـە واتـا فەرهەنگییەكەی وشەكان بەدەر نین، ئەمەش وایكردووە كە زۆرێك لە شیعر و دێڕە شـیعرەكان تـەنیا لایـەنی ناوەرۆكیـان مەبەسـت بێت و بە وردی كار لەسەر لایەنی جوانكاری و وشەكاری و بونیادنانی زمانێكی شیعریی تۆكمە و بەكارهێنانی وشەی قورس و فرەواتا نەكەن. كەواتـە ئەگـە ر بـەوردی سـەرنجی زمـانی شـیعریی دەقـە شـیعرییەكانی نێـو زینـدانی ئـەو چـوار شـاعیرە بـدەین، هەنـدێ تایبەتمەندی و لایەنی جیاوازمان بۆ ڕوون دەبێتەوە كە دەكرێت لەم خاڵانەدا كورتیان بكەینەوە:

· شێوازی زمانی شیعرەكان تاڕادەیەك سادە و ساكار و ڕوونە.

· شاعیرەكان كەمتر هەوڵیانداوە وشەكاری و گەمە زمانییەكان لەنێو زمانی شیعریی ئەم جۆرە شیعرانەدا بەكاربێنن.

· واتا و بیر و بابەت لەم شیعرانەدا زووتر خۆیان دەدەن بەدەستەوە و خوێنەر تاڕادەیەك بە ئاسانی لە واتا و مەبەسـتی شـیعرەكان تێدەگات.

· بەكارهێنانی ڕەمز لە زمانی ئەم شیعرانەدا بە دوو شێواز بەدیدەكرێت، شاعیر هەیە ڕەمز و هێمای وای بەكارهێناوە كە تێگەیشتنی تۆزێك گرانە، شاعیر هەیە ڕەمز و هێمای وای بەكارهێناوە كە ئاسانە و خوێنەر ماندوو ناكات.

· وشە و زاراوە بەكارهاتووەكان لە زمانی شیعریی شیعری نێو زینداندا زیاتر ئەوانەن كە پەیوەندییان بە بارودۆخی دەروونی شـاعیر و ئازار و ئەشكەنجە و بینای زیندان و ژووری زیندان و كەلوپەلەكانی نێو زیندان و ئازادی و .... هتد هەیە.

2-2: فەرهەنگی وشە و زاراوەكانی شیعری زیندان:

فەرهەنگی زمانی شیعریی دەقە شیعرییەكانی نێو زینـدان فەرهـەنگێكی تـەواو جیـاوا ز و تایبەتمەنـدە و وشـە و زاراوەكـانی زیـاتر بەدەوری ژیان و بارودۆخی نێو زیندان و بارودۆخ و ئازار و ئەشكەنجەی دەروونی و جەستەیی و چۆنێتی كات بەسـەر بـردن لـەنێو زیندان و كەلوپەل و ئامێر و ئامرازەكانی نێو زیندان و ئەشكەنجەدان دەسوڕێتەوە ((... ڕاستگۆیی هونەریی شەقڵێكی ئەو شـیعرەیە كە دەستبەسـەر و زیندانییـەكان دەیهۆننـەوە كاتێـك ئـەزموونی زینـدان و دەستبەسـەری دەچێـژن لـە ئـازاری جەسـتەیی و ئـازاری دەروونی، گوزارشتكردنەكەش وێنەیەكە بۆ ئەم ئەزموونانە))(الصمد، 1995, ص: 252) وشە و زاراوە و دەستەواژەكان گوزارشت لە ئەزموونی شاعیرە زیندانیكراوەكان دەكەن، بۆیە دەبینین شاعیرەكان زیاتر ڕوو لەو وشە و زاراوانە دەكەن كە گوزارشـت لـە جیهـانی ناوەوەی زیندان و زیندانییەكان دەكەن. دەكرێت ئەو وشە و زاراوە و دەستەواژانەی لە شیعری نێو زینداندا بەكارهێنراون بۆ چەند بەشێك پۆلێنیان بكەین بۆ هەر یەكەیان نموونەیەكی شیعریی یان چەند نموونەیەك بهێنینەوە:

- ئەو وشە و زاراوانەی بەدەوری زیندان و ژوورەكانی زینداندا دەخولێنەوە: ئـەم وشـانە زیـاتر لـە وەسـفی زیندانـەكان و ژوورە تەسك و ناخۆشەكانی زیندان بەكاردەهێنرێن، شاعیر باسی (دیوار و كۆنكریت و شیش بەنـد و تەلبەنـد و ئاسـن و شیش و دەرگا و پەنجەرە و دەلاقە و بن میچ و شوێن و ژووری خەوتن و نان خواردن و ژووری ئازار و ئەشكەنجەدان و.... هتد) زیندانەكان و ژوورەكانی نێو زیندانەكان دەكات و وەسفێكی ئەو زیندانە دەكات كـە تێیـدا بەنـد كـراوە. بـۆ نموونـە (گۆران) وەسفی زیندانەكەی دەكات و دەڵێت:

فڕێی دامە پشتی دەرگای ئاسن و پۆڵا
لە ژوورێكی تەنگەڵانی تاریك و چۆڵا
لەگەڵ ئەوەی گیانم تیایا بە هەناسە و نەبز
ئەڵێی مردووم خراومەتە ژێر ئەلحەدی قەبز
بەقەد كونی دەلاقەكەم ئاسمان دیارە
ئەمە هەموو ناونیشانی ڕۆژی بەهارە گۆران، دیوان، ل: 171

(كاكەی فەللاح) لە وەسفی ژووری زیندانەكەیدا دەڵێت:

لە زیندانێکی تەنگدا
تاریکی شەوە زەنگدا
بن میچەکەی نەوی بێ
ژێر ڕاخەرم زەوی بێ
خەو زاتی ئەوە ئەکا
خۆی توشی ئەو شوێنە کا کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 72

- ئەو وشانەی پەیوەندییان بە کەل و پەل و ئامێر و ئامرازەکانی ئەشکەنجە و ئازاردان کوشتن و لەسێدارەدان و بەستنەوە و کۆت و بەنکردنەوە هەیە: ئەمەش کۆمەڵێك وشە دەگرێتەوە کە زۆربەی ئەو شاعیرانەی زیندانی کراون و لەنێو زیندان شیعریان هۆنیوەتەوە، ئەم وشانەیان بەکارهێناوە، وەك: (کەلەپچە، زنجیر، قەفی زنجیر، زڕەی زنجیر، کۆت و بەند، ئاسن، ئەڵقە(هەڵقە)، تفەنگ، گوللە، قامچی، پۆستاڵ، تەقەی پۆستاڵ، .....هتد) بۆ نموونە (گۆران) دەڵێت:

لوولەی تفەنگ لە بڕبڕەی پشتم قایم بوو
تەقەی پۆستاڵ بە شوێنەوە هەر ئەهات و ئەچوو گۆران، دیوان، ل: 168

(دیلان) دەڵێت:

لە ئەنجاما قەفی زنجیر هەڵقەی قوڵاپی
وزەی شوڵ و دانە چیڕە و برەی خراپی دیلان، دیوان، ل: 158

یان دەڵێت:

ئیتر زڕەی زنجیری شەو تەقە و ڕەقەی ئەو
ئارامێ بوو بۆ شەوگارم یا بۆ پرخەی خەو دیلان، دیوان، ل: 159

(کاکەی فەللاح) دەڵێت:

منێکی دیل و یەخسیر
هاودەمی کۆت و زنجیر
کۆتی دەست و دەم و پێم
زڕەی نابڕێ لە گوێم کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 71

- ئەو وشانەی پەیوەندییان بە ئازار و ئەشکەنجەدانی جەستەیی و کوشتن و لە سێدارەدانەوە هەیە: زۆربەی ئەو شاعیرانە لەنێو زیندانەکانیاندا ئازار و ئەشکەنجە دراون و ڕووبەڕووی ئازاری جەستەیی بوونەتەوە، بۆیە ئەگەر سەیری شیعری نێو زیندان بکەین ئەوا زۆرێك لەو وشانە دەبینین کە ڕەنگدانەوەی ئەو بارودۆخە بووە کە تێیدا ژیاون، وەك: (ئازار، ئەشکەنجە، لێدان، تێهەڵدان، دارکاریکردن، بریندار کردن، کوشتن، لە سێدارەدان، ......هتد). بۆ نموونە (بێکەس) دەڵێت:

من لە زیکر و فیکری تۆ غافڵ نەبووم، وا تێنەگەی
حەپس و تێهەڵدان و زیللەت تۆی لەبیر بردۆتەوە بێکەس، دیوان، ل: 55

- ئەو وشانەی پەیوەندییان بە لایەنی دەروونی و ناخ و هەست و سۆزەوە هەیە: شاعیر کە لەنێو زیندان دایە و بە ناخۆشترین ساتەکانی ژیانیدا تێپەڕ دەبێت و هەموو ململانێ و گرێ دەروونییەکانی و ئەو هەست و سۆزەی کە لە ناخیدا پەنگی خواردۆتەوە لە ڕێگەی شیعرەوە دەری دەبڕێت و خۆی لەو بارە دەروونییانە ڕزگار دەکات و وەسفی بارودۆخی پڕ لە ئازار و خەم و پەژارەیی خۆی دەکات. ئەم بارە دەروونییانە و لایەنی هەست و سۆز لەم شیعرانە بەشێوەیەکی فراوان بەرچاو دەکەون. بۆ نموونە (دیلان) ی شاعیر کە باوکی دەمرێت، ئەو هێشتا لە زیندانە، بۆیە خەم و خەفەت و پەژارە و هەستی غەریبی دایدەگرێت و دەڵێت:

گڕەی پەژارەی دووری دیدارت
قرچی هەڵێنا پێستی ئارامم
گەردی سەرگوڵی وونی ڕوخسارت

شێوانی وێنەی تان و پۆی فانم دیلان، دیوان، ل: 173-175

(گۆران) دەڵێت:

ئەوا ئێستا باخچەی ژین و شیعر و خەیاڵی
بوو بە ژووری بەندیخانەی تاریك و خاڵی
ساخوات لەگەڵ دنیای جوانی! دنیای ڕووناکی
تاوانم کرد گەل پێوەی نام مۆری ناپاکی گۆران، دیوان، ل: 168

- ئەو وشانەی پەیوەندییان بە جەستە و ئەندامەکانی جەستەی مرۆڤەوە هەیە، وەك (دەست، قاچ، دەم، گوێ، چاو، پێست، لەش، مەچەك، ئێسك، پشت، مل، گەردن، مێشك، دڵ، .....هتد). بۆ نموونە (دیلان) دەڵێت:

زۆر گیانی سەخت،پێستی ئەستوور، مەچەکی پتەو
لە شەڕا بوون لەگەڵ ئاسن بە ڕۆژ و بە شەو دیلان، دیوان، ل: 158

(کاکەی فەللاح) دەڵێت:

کۆتی دەست و دەمر و پێم
زڕەی نابڕێ لە گوێم
بەجۆرێکی گوشیبم
تا ئێسکی دابڕییم کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 71-72

- هەندێك وشە و زاراوەی تر کە بەشێوەیەکی فراوان لە شیعرەکانی نێو زینداندا بەکارهێنراون هەندێکیان پەیوەندییان بە زیندان و بارودۆخی نێو زیندان و خوودی زیندانییەکانەوە هەیە و هەندێکیشیان پەیوەندییان بە لایەنە جیاوازەکانی دیکەوە هەیە، لەوانەش: (پاسەوانی زیندان، پۆلیس، گارد، شەو، شەوگار، تاریکی، تار، تەنگ و تەسك، مانگ، خاڵی، ڕووناکی، خەیاڵ، یاد، زیندان، زیندانیکرد، دەست بەسەری، بەندی، حەپس، دیل، یەخسیر، ئەسیر، ماڵ، وەتەن، نیشتیمان، گەل، خاك، دوژمن، قوتابخانە، ئازادی، ئاشتی، ژیان، خۆشەویست، برادەر، هاوڕێ، جگەرگۆشە و مناڵ، ......هتد).

2-3: وێنەی شیعریی لە شیعری زینداندا:

وێنەی شیعریی یەکێکە لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی شیعر و شاعیر بەهۆی وێنەی هونەری شیعرییەوە دەتوانێت بەشێوەیەکی ورد و ئێستێتیکییانە گوزارشت لە هەست و سۆز و دەرونی خۆی بکات و ئەو بیرەی لە مێشکی دایە دەربیبڕێت, دەکرێت بە سادەترین شێوە پێناسەی وێنەی هونەری بکەین و بڵێین ((وێنەی شیعری لە سادەترین واتایدا بریتیە لە وێنەکێشان بە وشە))(لویس, 1984, ص: 21). واتە شاعیر لەجیاتی ئەوەی وەك وێنەکێش بەڕەنگ وێنەی دیمەن و شتەکان بکێشێت, ئەوا بە وشە وینەی هونەری جوان و سەرنج ڕاکێش بنیات دەنێت و گوزارشت لە هەموو بیر و دیمەن و بارودۆخێکی ناوەوە و دەرەوەی خۆی دەکات.

ئەگەر سەیری شیعری نێو زیندان بکەین تێبینی ئەوە دەکەین کە ئەم شیعرە وێنەی هونەری وای تێدایە کە گوزارشتێکی ورد لە بارودۆخی دەروونی و جەستەیی و واقیعی ژیانی شاعیر لەنێو زینداندا دەکات, زیندان سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندە بۆ شاعیر تا بەهۆیەوە وێنەی هونەری بنیات بنێت ((شاعیرەکان پەنایان بردۆتە بەر زیندان و وێنای بارودوخی خۆیانیان کردووە، ئەو بارودۆخە ماندووەی کە هەیان بووە کاریگەریەکی زۆری لەسەر وێنە شیعرییەکانیاندا هەبووە))(صالح، 2003، ص: 104), شاعیر کە لەنێو زینداندا ڕووبەڕووی ئەم هەموو دەردی سەری و نەهامەتی و ئازاری دەروونی و جەستەیی و ئەشکەنجەدان و ناخۆشیە دەبێتەوە, هەموو ئەمانە کاریگەری لەسەر دەروون و ناخ و سۆزی شاعیر دروست دەکەن و وێنەی شیعری لا گەڵاڵە دەکەن کە دواتر وێنەکە دەبێتە ڕەنگدانەوە و گوزارشتێکی ڕاستەقینەی هەموو ئازار و ناخۆشیەکانی شاعیر. ئەگەر لە وێنە شیعرییەکانی شیعری نێو زیندان وردبینەوە دەبینین وێنەی کۆمەڵێك دیمەنمان بۆ دەکێشن کە هەموویان پەیوەندیان بە ژیانی شاعیرەوە هەیە, هەر لە ڕابردووەوە تا ئەوکاتەی کە لەنێو زینداندایە. لەلایەك وەسفی بارودۆخ و ناخ و دەروونی شاعیر و لەلایەکی تر بارودۆخی زیندان و ژووری نێو زیندان و ئەو شوێنەی کە شاعیری تیا زیندانی کراوە دەکات, یان وەسفی خواردن و خواردنەوە و ڕایەخ و شوێنی نووستن و مانەوەی دەکات, یان باسی چۆنێتی گرتن و زیندانیکردنی دەکات, یان بەهۆی ئەندێشەوە بۆ ژیانی ڕابردووی خۆی دەگەڕێتەوە و

وەسفی ئەو كات و دیمەنانەمان بۆ دەكات كە پێش دەستگیركردن و زیندانیكردنی بەسەری بردووە و ئێستا لەنێو زیندانـدا جگـە لـە یادگارییێكی كۆن كە خۆزگەی پێدەخوازێت هیچی تر بۆ شاعیر نەماوەتەوە.

(گۆران) لە شیعری (دوا سەرنج) دا كۆمەڵێك وێنەی جوانی بۆ كێشاوین و وەسفی كۆمەڵێك دیمەنی خۆی و ئەو كچە شۆخە دەكات كە لەڕێگای زیندانەكەیدا بینیوویەتی, بۆ نموونە دەڵێت:

ئەی قژ زەرد! ئەی بەژن و باڵا كەڵەگەت!
بۆ كز ڕاوەستاوی بەرامبەری من؟
بۆ دەستت ناوەتە ژێر چەنەی خەفەت
لە عاستی دیمەنی دەربەدەری من؟   گۆران، دیوان، ل. 162

(گۆران) بە وردی و بەشێوەیەكی هونەری دیمەنی وەستان و چاوتێبڕینی ئەو كچەمان بۆ دەكێشێت و وەسفی بەژن و باڵا و چـۆنێتی وەستانی كچەكەمان بۆ دەكێشێت, كە چۆن لەنێو دەرگاكەدا وەستاوە و دەستی خستۆتە ژێر چەنەیـەوە و سـەیری (گـۆران) دەكـات. شاعیر وەك وێنەكێشێك تەواوی دیمەن و وێنەكەمان بۆ دەكێشێت بە وشە نەك بە فلچە و بۆیە و كاغەز.

هەر لەم شیعرەدا (گۆران) لەشوێنێكی تردا باسی گرتن و دەستبەسەركردنی خۆیمان بۆ دەكات و دەڵێت:

بەڵام ئاخ دوو گاردی چاو لێم داپچڕاو
چەپ و ڕاست بۆم وەستاون دوشمنانە
كەلەپچەی لە دەستما تون كلیلدراو
نیشانەی ڕێگامە كە بۆ زیندانە   گۆران، دیوان، ل: 163

شاعیر دیمەنی خۆی و ئەو پاسەوانانە وەسف دەكات, كاتێك (گۆران) یان دەستبەسەر كردووە دوو پاسەوان لەملا و ئەولای (گـۆران) وەستاون, دەستیشی بەتووندی بە كەلەپچە بەستراوەتەوە و بـەرەو زینـدان بـەڕێی دەكـەن, ئەمـە وێنەیـەكی خـەمناكی شـاعیرە كـە بەهۆی تۆمەتێكەوە بێ هیچ پاساوێك دەیبەن بۆ زیندان و بارودۆخی لەوپەڕی خراپی دایە.

(دیلان) لە شیعری (گەشتێ) دا وێنەی بـارودۆخی خـۆی و ئـەو ژوورەی كـە تیایـدا زینـدانیكراوە ڕوون دەكاتـەوە و لەگـەڵ مـانگی ئاسمان دەكەوێتە گفتوگۆ و دەڵێت:

ئەی تریفەی مانگە شەوی زیوینی ئاسمان
بۆ بە تۆسقاڵ جاربەجارێ خۆت ئەدەی نیشان
دەربكەوە ڕووناكی پاك بەرە سەرینم
بۆم ڕووناك كە زیندانی تار ژووری كەمینم..!
ڕازاوەیە دیواری پان ڕێچكەی زنجیری
دەمر كراوە و عەزرەتییە لەش (منم نێچیری)   دیلان، دیوان، ل: 157

ئەو ژوورەی كە شاعیری تیایە تاریك و تەنگە، ئەو شەوانەش كە مانگ بەدەرەوەیە ئەوا جارجار لە پەنجـەرەی ژوورەكـەوە ڕووناكی مانگ دێتە ژوورەوە و ئەو ناوە بۆ شاعیر ڕووناك دەكاتەوە, جا شاعیریش دیمەنی ئەو ساتەمان بۆ دەكێشێت كە چۆن تیشكی مانگ دێتە نێو ژوورەكەیەوە و دیوار و زەوی و نێو زیندانەكە ڕووناك دەكاتـەوە، هـەروەها شـاعیری دیمـەنی حـاڵی خـۆیمان بـۆ وەسـف دەكات كە چۆن دەست و پا و جەستەی بە زنجیر بەستراوەتەوە و جەستەی وەك نێچیرێك وایە بۆ زنجیرەكـە و لـەم ژوورەدا تـەنیا هەست بە خۆی و زنجیرەكەی جەستەی دەكات و ئازار دەكێشێت. پاشان هـەر لـەنێو ژووری زیندانەكەیـدا وێنـەی دیمـەنێكی تـری خۆیمان بۆ دەكێشێت و دەڵێت:

ئیتر زرەی زنجیری شەو تەقە و ڕەقەی ئەو
ئارامێ بوو بۆ شەوگارم یا بۆ پرخەی خەو   دیلان، دیوان، ل: 160

شاعیر وێنەی شێوازی خەوتنی خۆی لەنێو زیندانەدا دەكێشێت، ئەوكاتەی كە ڕادەكشـێت تـا بخـەوێت و جەسـتەی خـۆی هـەڵگێڕ و وەرگێڕ دەكات زرە زرێ زنجیری دەست و پای ئارامی دەكاتەوە وەك ئەوەی كە بەبێ ئـەم دەنگـە نـەتوانێت بخـەوێت و گوێیـەكانی تەواو ئاشنای ئەم دەنگەن و شاعیر دەخەنە جیهانی ئارامی و خەوتنەوە.

(كاكەی فەللاح) لە شیعری (لەجەرگەی تاریكییەوە) بارودۆخی خۆی و ئەو شوێنەی تیایدا زیندانیكراوە وەسف دەكات و دەڵێت:

منێكی دیل و یەخسیر
هاودەمی كۆت و زنجیر
كۆتی دەست و دەمر و پێم
زڕەی نابڕێ لە گوێم
بەجۆرێكی گوشییم
تا ئێسكی دابڕییم
لە زیندانێكی تەنگدا
تاریكی شەوە زەنگدا
بن میچەكەی نەوی بێ
ژێر ڕاخەرم زەوی بێ
خەو زاتی ئەوە ئەوە ئەكا
خۆی تووشی ئەمر شوێنە كا   كاكەی فەللاح، دیوان، ل: 71-72

شاعیر سەرەتا وێنەی خۆی و ئەو زنجیرەی كە دەست و پای پێبەستراوەتەوە دەكێشێت، كە چۆن دەست و مەچەك و قاچەكانی گوشیووە و ئازاری دەدات. دواتر وەسفی ئەو شوێنە یان ئەو ژوورە دەكات كە تیایەتی بەجۆرێك لەبەر سامناكی و ناخۆشی ئەو شوێنە خەویش ناچێتە چاوەكانیەوە. بە هەردوو دیمەنەكە تابلۆیەكی تەواویان دروست كردووە و حاڵ و بارودۆخی ناخۆش و پڕ لە ئازاری شاعیرمان نیشان دەدەن.

4-2: هەندێك لایەنی شێوازی هونەریی شیعری زیندان:

ئەم جۆرە شیعرە لەڕووی شێوازی هونەرییەوە هەندێك خەسڵەتی تایبەت بەخۆی هەیە و جۆرێك لە تایبەتمەندی بەم شیعرە دەبەخشێت. یەكێك لە تایبەتمەندییەكانی شیعری نێو زیندان ئەوەیە كە بەشێكی ئەم شیعرانە لەسەر شێوازی گفتوگۆ و مۆنۆلۆگ بنیات دەنرێت، شاعیر لەگەڵ خودی خۆی دەوێت، یان لەگەڵ شتەكانی دەوروبەری دەكەوێتە گفتوگۆ ((یەكێك لە دیاردە و سیماكانی ڕاستگۆیی هونەری بریتیە لە دەربڕینی خورپە و هەستەكان لە چوارچێوەی گفتوگۆدا))(البزرة، 1985, ص: 656) گفتوگۆكانیش هەمووی لەلایەن شاعیر خۆیەوە دەبێت واتە تاك لایەنیە.

بۆ نموونە (بێكەس) ی شاعیر لەگەڵ نیشتیمان دەكەوێتە گفتوگۆ و ئەوەی بۆ ڕووندەكاتەوە كە لەنێو زیندانیشدا بیری نیشتیمان دەكات و هەموو ئەو نەهامەتیەی كە بەسەریدا دێت بۆ خاتری نیشتیمانەكەیەتی و دەڵێت:

باسی مەحزوونی و كەساسی خۆت نەكەی توخوا وەتەن
چەنكە بەو باسە برین و زامەكەمر ئەكولێتەوە
ماتەمینی تابەكەی دەی پێیكەنە و سەر هەڵبڕە
موفتەخیر بە شوهرەتت وا عالەمی گرتۆتەوە   بێكەس، دیوان، ل: 55

(گۆران) ی شاعیر لە شیعری (دوا سەرنج) دا گفتوگۆیەكی یەك لایەنە لەگەڵ ئەو كچە قژ زەردەی لەكاتی گواستنەوەی بۆ زیندانی هەولێر بینیبووی ڕێكدەخات بێ ئەوەی وەڵامی قسەكانی لە كچەكەوە دەست بكەوێت و دەڵێت:

ئەی قژ زەرد! ئەی بەژن و باڵا كەڵەگەت!
بۆ كز ڕاوەستاوی بەرامبەری من؟
بۆ دەستت ناوەتە ژێر چەنەی خەفەت
لە عاستی دیمەنی دەربەدەریی من؟   گۆران، دیوان، ل: 162

لە شیعری (لە زیندانا چواردەی تەمموز) (گۆران) بەبۆنەی ڕوخانی ڕژێمی پاشایەتییەوە گفتوگۆیەك لەگەڵ ئەو دەنگە دەكات كە موژدەی ڕوخانی پاشایەتی بۆ نێو زیندان دێنێت و دەڵێت:

ئەی دەنگی دوور
بە ئەستەمێك ئەگەیتە ژوور!
ئاخۆ سپیت یان ڕەش یان سوور؟

وەرە پێشتر...
چۆن ئاو ئەڕژێتە ناو ئاگر
لەڕێی گوێوە، بڕژێرە گیان
زیندانم پڕكە لە كۆڵنەدان!   گۆران، دیوان، ل: 206

لەلایەكیتر شاعیر لەگەڵ خۆی دەدوێت و دەڵێت:

لە لێشاوی غەڵبە غەڵبا
بانگێكی دا لە گوێچكەم (با):
((ڕژێمی جەمهووری بژی!))
خەو ئەبینم! جومهووری چی؟
- نەء خەو نییە.....
شایلۆغانی جەمهووریی:
ئەم دەنگ و مژدەی دووربیە!   گۆران، دیوان، ل: 207

هەر (گۆران) بونیادی شیعرەكانی (14 ی تەمموز، شۆڕگێر) ی لەسەر گفتوگۆ بنیاتناوە. هەروەها (كاكەی فەللاح) یش (ئەی وێنەی) لەسەر شێوازی گفتوگۆ بنیاتناوە و گفتوگۆیەكی بێ وەڵام و یەك لایەنەی دروستكردووە و لەگەڵ ئەو وێنەی كە بۆیان ناردۆتە زیندان دەكەوێتە گفتوگۆ. بەشێوەیەكی گشتی زۆرێك لە شیعرەكانی نێو زیندان بەشێوەی مۆنۆلۆگ و گفتوگۆی تاك لایەنەوە هۆنراونەتەوە.

یەكێكیتر لە تایبەتمەندییەكانی شێوازی هونەری شیعری نێو زیندان بریتیە لە دووبارەكردنەوەی دەنگ یان وشە و دەستەواژەیەك یان ڕستەیەك لە نێو شیعرەكاندا، چونكە شاعیر ((دەیەوێت بەم دووبارەكردنەوە گوێی گوێگرەكان بزرنگێنێتەوە و ئەو سۆزە خامۆشەییان گڕ تێبەربدات، بەم گوزارشتە لەفزیە گرنگی خۆی بۆ بابەتەكە ڕووندەكاتەوە، بۆ ئەوەی گوێگر بۆ لای خۆی ڕابكێشێت تا بە ڕێگای نائاگاییەوە بەشداری ئەو نەهامەتییە بكات كە شاعیر دەیچێژێت))(71) (صالح، 2003, ص: 103). ئەمەش بۆ ئەوەیە كە سەرنجی خوێنەر بۆلای ئەو شتە ڕابكێشێت كە لەنێو شیعرەكەدا دووبارەی دەكاتەوە و گرنگی شتەكە دەربخات، لەلایەكی تریشەوە بۆ ئەوەی خوێنەر هەست بەهەمان بارودۆخی شاعیر بكات و ئەوە بزانێت كە شاعیر لە چ بارودۆخ و چەرمەسەرییەكدا لەنێو زینداندا ژیاوە, چگە لەمانەش مۆسیقایەكی خۆش و ڕەوان بە دەقەكە دەبەخشێت. بۆ نموونە (گۆران) لە شیعری (لە زیندانا چواردەی تەمموز) دا دەڵێت:

دەنگێكی دوور
دوور... ئێجگار دوور...
بە ئەستەمێك ئەگاتە ژوور!
ئەی دەنگی دوور
بە ئەستەمێك ئەگەیتە ژوور!   گۆران، دیوان، ل: 206

ئەگەر سەیری ئەم كۆپلە شیعرە بكەین دەبینین دەنگەكانی (گ، وو، ر، د، ی) زۆر دووبارەبوونەتەوە، ئەمەش وایكردووە جۆرە مۆسیقایەك بە دێڕەكان ببەخشێت و چێژێكی هەبێت، هەروەها ڕیتمی وشەكانی (دەنگ، دوور، ژوور) و چەندجار دووبارەبوونەتەوەی فۆنێمی دریژی (وو) واتای دووری و كزی دەنگەكە دەبەخشێت، كە لە ڕێگایەكی دوورەوە دێتە گوێی شاعیر لەبارەی ڕوخانی ڕژێمی پاشایەتییەوە. هەروەها ڕستەی (بەئەستەمێك ئەگاتە ژوور) دووبارەبۆتەوە بەشێوەی (بە ئەستەمێك ئەگەیتە ژوور). هەر (گۆران) لە شیعری (لە بەندیخانە) دا بەشێوەی پچڕ (بۆ بەندییەك) ی دووبارەكردۆتەوە بۆ ئەوەی ڕۆشنایی بخاتە سەر حاڵ و بارودۆخی خۆی لەنێو زیندان و بارودۆخی خێزان و منداڵەكانی لە دەرەوەی زینداندا، هەر لەشیعرەكەدا دێڕی (تاوانم كرد گەل پێوەی نام مۆری ناپاكی) لە هەندێ لە كۆپڵەكان دووبارەكردۆتەوە، ئەمەش بۆ جەختكردنەوە لەسەر ئەو تۆمەتەی درایە پاڵ (گۆران) و بەهۆیەوە زیندانی كرا.

خاسیەتێكی تری شیعری نێو زیندان بریتیە لە بەكارهێنانی شێوازەكانی (بانگكردن، پرسیاركردن, فەرماندان، داواكردن، پاڕانەوە و سەرسوڕمان) لەبەرئەوە ((ئەگەر بە وردییەوە سەیری ئەدەبی زیندان بكەین ئەوا تێبینی ئەوە دەكەین كە قەسیدەیەك نییە كە خاڵی

بێت لە شێوازەكانی بانگكردن و پرسیاری ڕەوانبیژی و فەرمانـدان و داواكـردن و هـەموو شـێوازە داڕشـتنیەكانی تـری وەك ئـاوات خواستن و تكاكردن و سەرسوڕمان و پاڕانەوە))(73)(الصمد، 1995, ص: 258). هەموو ئەم شێوازە جیاوازانەش بۆ ئەوەیە تا شاعیر گوزارشت لە لە هەڵچوون و داچوونی دەروونی و باروۆخی خراپ و پەشێوی خۆی لەنێو زینداندا بكات و هەسـت و سـۆزی خـۆی بگەیەنێتە دەرەوەی زیندان و ئەگەر بۆ تۆزێكیش بێت خۆی لە دیمەنی ترسناك و بێزاركەری ژووری زینـدان ڕزگـار بكـات. دەكرێـت هەندێك نموونە بۆ هەندێك لەم شێوازانە بێنینەوە لای شاعیرانی زیندانیكراوی كورد لەم ماوەیەدا.

شێوازی بانگكردن: بۆ نموونە (بێكەس) بانگی نیشتیمان دەكات و لەنێو زیندانەكەیدا لەگەڵی دەكەوێتە گفتوگۆوە و باسی وەفاداری و خۆشەویستی خۆی بۆ دەكات و دەڵێت:

ئەی وەتەن مەفتوونی تۆم و شێوەتم بیركەوتەوە
وەختی بەندی و ئەسارەت پێ بە بەند و كۆتەوە   بێكەس، دیوان، ل: 55

(گۆران) بانگی ئەو كچە شۆخە قژ زەردە دەكات كە لەرێگای زینداندا بینیوێتی و دەڵێت:

ئەی قژ زەرد بە بەژنی ناو دەرگا گرتووت
هەروەكو پەیكەری شۆخی خەمخواری!   گۆران، دیوان، ل: 162

(دیلان) یش لە شەوێكی پڕ لە خەم و ئازاردا لەنێو ژووری تاریك و تەنگی زیندانەكەی بـانگی مانـگ دەكـات و وەسـفی بـارودۆخ و ژووری زیندانەكەی بۆ دەكات و دەڵێت:

ئەی تریفەی مانگە شەوی زیوینی ئاسمان
بۆ بە تۆسقاڵ جاربەجارێ خۆت ئەدەی نیشان   دیلان، دیوان، ل: 157

شێوازی داواكردن: (گۆران) لەنێو زیندانەكەیدا لە (14 ی تەممووزی 1958) لە شیعری (لە زیندانا 14 ی تەمموز) دا بانگی ئەو دەنگە دوورە دەكات كە هەواڵی ڕوخانی ڕژێمی پاشایەتی هێناوە و داوای لێدەكات، كە لێی نزیك بێتـەوە و دڵـی خـۆش بكـات و جـۆش و خرۆش بخاتە نێو زیندانەكەیەوە و دەڵێت:

ئەی دەنگی دوور
بە ئاستەمێك ئەگەیتە ژوور!
ئاخۆ سپیت یان ڕەش یان
سوور؟وەرە پێشتر...
چۆن ئاو ئەرژێتە ناو ئاگر
لەرێی گوێوە, بڕژێرە گیان
زیندانم پڕكە لە كوڵدان!   گۆران، دیوان، ل: 206

(دیلان) یش داوا لە مانگ دەكات كە بە ڕووناكییەكەی ژوورە تاریكەكەی لە زینداندا ڕووناك بكاتەوە و دەڵێت:

دەربكەوە ڕووناكی پاك بەرە سەرینم
بۆم ڕووناك كە زیندانی تار ژووری كەمینم   دیلان، دیوان، ل: 157

شێوازی پرسیاركردن: (گۆران) كاتێك هەواڵی ڕووخانی پاشایەتی پێدەگات سەرەتا بڕواناكات و بەشێوەی پرسیار دەپرسـێت كـە ئـاخۆ ئەمە خەونە یان ڕاستیە و دەڵێت:

خەو ئەبینم! جەمهوری چی؟
نەء خەو نییە....
شای لۆغانی جەمهورییە   گۆران، دیوان، ل: 207

هەر (گۆران) لە شیعری (دواسەرنج) دا لەسەر شێوازی پرسیار ڕوودەكاتە كچەكە و پرسیاری لێدەكات و دەڵێت:

ئەی قژ زەرد! ئەی بەژن و باڵا كەڵەگەت!
بۆ كز ڕاوەستاوی بەرامبەری من؟
بۆ دەستت ناوەتە ژێر چەنەی خەفەت؟   گۆران، دیوان، ل: 162

(کاکەی فەللاح) یش کاتێك وێنەی منداڵەکانی بۆ دەنێرن بۆ زیندان و سەیری وێنەکە دەکات و لەگەڵی دەکەوێتە گفتوگۆ و پرسیاری لێدەکات دەڵێت:

ئەی وێنە جوانەکەی دەستم!
چۆن شنەی شەماڵ هێناتی؟
هەوێنی تازە هەڵبەستم
لای کام فریشتەوە هاتی؟ کاکەی فەللاح، دیوان، ل: 88

شێوازی سەرسوڕمان: (گۆران) شیعری (لە زیندانا 14 ی تەمموز) ی سەرتاپا لەسەر شێوازەکانی گفتوگۆ و پرسیارکردن و سەرسوڕمان و داواکردن بنیاتناوە, لە دێرێکیدا بەسەرسوڕمانەوە پێشوازی لە ڕووخانی پاشایەتی لە عێراق دەکات و سەری سوڕدەمێنێت لەوەی ئەو گوێی لێدەبێت و دەیبینێت، کە ئایا خەونە یان واقیعە و ڕووداوەکە ڕاستە و دەڵێت:

خەو ئەبینم! جەمهوری چی؟
نەء خەو نییە....
شای لۆغانی جەمهورییە گۆران، دیوان، ل: 207

لە شیعری (دوا سەرنج) یشدا بە سەرسوڕمانەوە دەکەوێتە گفتوگۆیەکی تاك لایەنە لەگەڵ کچەکە و سەرسامە بە جوانی و شۆخی ئەو کچە, بۆیە هەر ئەم کچە شۆخە بۆتە هەوێنی ئەم شیعرە. (کاکەی فەللاح) یش کاتێك وینەی منداڵەکانی پێدەگات، سەری سوڕدەمینێت چونکە دەمێکە خێزان و منداڵەکانی نەدیووە و تاڵی دووری ئەوان جەرگی سوتاندووە و سەرسامی و پەرۆشی بۆ وینەکە بۆتە هەوێنی شیعری (ئەی وێنە!).

ئەنجام

لەم لێکۆڵینەوەیەدا گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

1- شاعیر لەم جۆرە شیعرەدا گوزارشتێکی ڕاستەقینە لە هەست و سۆز و بارودۆخی خۆی لەنێو زیندانەدا دەکات و دیمەنەکانی نێو زیندان بۆ دەرەوەی دیوارەکانی زیندان دەگوازێتەوە و ئەو ئێش و ئازار و ناخۆشیانەمان نیشان دەدات کە ڕووبەڕووی بوونەتەوە.

2- لەم شیعرانەدا وەسفی پەیکەری گشتی زیندانەکان و ژوورە تاریك و تەسك و تەنگەکانی زیندان و خۆراك و خواردن و خواردنەوە و پێخەف و شوێنی حەوانەوە و شوێنی ئازار و ئەشکەنجە و کەل و پەلەکانی نێو زیندان و ئازاردان و بەستنەوەی زیندانییەکان کراوە. جگە لەم بابەتانەش زۆرجار بابەتەکانی تری وەك (دڵداری و وەسفی سروشت و لاواندنەوە و هەستی نەتەوایەتی و پاڕانەوە و .....هتد) بەدیدەکرێت.

3- لەم شیعرانەدا زۆرجار شاعیر پەنا دەباتە بەر فلاشباك و بۆ ڕابردووی خۆی دەگەڕێتەوە و یادی ئەو ساتانە دەکاتەوە کە لە دەرەوە لەگەڵ خێزان و خۆشەویست و خزم و کەس و هاوڕێیانی خۆی دوور لە زیندان بەسەری بردوون.

4- لەم شیعرانەدا دوو هەستی دژ بەیەك ڕەنگی داوەتەوە، هەندێکجار هەستی بێئومێدی و نامۆیی و داڕووخاوی و ڕەشبینی دڵ و ناخ و دەروونی شاعیرەکانی داگیرکردووە و وایکردووە کە شاعیرەکە ورە بەربدات و خۆی بەدەست واقیکەوە بدات, هەندێکجاریش شاعیر هەر زوو ئاواتی سەرکەوتن و خۆشی و سەربەخۆیی و ئازادی و بەرخودانی بۆ گەڕاوەتەوە و ورەی بەرزبۆتەوە و ئەو واقیعەی کە تێیدا ناڵاندوویەتی ڕەتکردۆتەوە, ئەم جۆرە هەستە زیاتر ڕەنگیداوەتەوە و شاعیرانی زیندانیکراوی کورد هەمووکات یاخیبوون و کوڵیان نەداوە و ڕووبەڕووی هەموو بارێکی ناهەموار بوونەتەوە.

5- شیعرەکان لەڕووی شێواز و زمانەوە بە زمانێکی سادە و ساکار نووسراون، ئەمەش بۆ ئەوەیە کە شاعیر ویستوویەتی باروذۆخ و هەستی خۆی بۆ دەرەوەی زیندان بگوازێتەوە و دەوروبەرەکەی لێ ئاگادار بکاتەوە، هەموو هەوڵێکی شاعیر گەیاندنی بیر و مەبەست و ناوەرۆکی شیعرەکانیەتی. بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە ئەم شیعرانە لەڕووی هونەری و ئێستاتیکیەوە نزم بن, بەڵکو شیعری زۆر جوان و بەنرخ و هونەرین و شاعیرەکان توانیویانە لەڕووی شێواز و زمان و ئێستاتیکا و وشەکارییەوە داهێنان بکەن و کاریگەری بخەنە سەر خوێنەر.

6- فەرهەنگی وشە و زاراوەکانی ئەم شیعرانە بەرێژەیەکی زۆرتر وشە و زاراوەکانی تایبەت بە زیندان و کەل و پەلی جیاوازی نێو زیندان و باردودۆخی نێو زیندانی تێدا بەکارهێنراوە و مۆرکێکی جیاوازی بەم شیعرانە بەخشیووە.

7- شێواز و تەکنیک و سیما هونەرییەکانی وەك (گفتوگۆ و مۆنۆلۆگ و دووبارەکردنەوەی دەنگ و وشە و ڕستە و شێوازەکانی بانگکردن و پرسیارکردن و فەرماندان و داواکردن و پاڕانەوە و ..... هتد) زیاتر بەسەر شیعری نێو زینداندا زاڵن.

سەرچاوەکان

بە زمانی کوردی

- **کتێب:**

1- سابیر ، د. پەرێز (2006) **ڕەخنەی ئەدەبی کوردی و مەسەلەکانی نوێکردنەوەی شیعر**. چ1. هەولێر: چاپخانەی ئاراس.

2- خەزنەدار، د. مارف (1984) **لە بابەت مێژووی ئەدەبی کوردییەوە**. بەغداد: المؤسسة العراقية للدعاية و الطباعة.

3- خەزنەدار، د. مارف (2010) **مێژووی ئەدەبی کوردی**. بەرگی شەشەم. چ2. هەولێر: دەزگای ئاراس.

4- خەزنەدار، د. مارف (2006) **مێژووی ئەدەبی کوردی**. بەرگی حەوتەم. چ1. هەولێر: دەزگای ئاراس.

5- کاکەی فەللاح (1987) **کاروانی شیعری نوێی کوردی**. بەرگی یەکەم. چ2. هەولێر: زانکۆی سەڵاحەددین.

- دیوانی شاعیران:

6- بێکەس (1980) **دیوان**. محمد مەلا کریم. چ2. بەغدا: چاپخانەی (الاديب).

7- محمد ساڵح دیلان (1987) **دیوانی شیعر**. عەبدوڵڵا عزیز خالد. بەغدا: بڵاوکراوەکانی گۆڤاری کاروان.

8- کاکەی فەللاح (1980) **دیوانی کاکەی فەللاح**. بەغدا: چاپخانەی الحوادث.

9- گۆران (1383) **دیوان**. محمد مەلا کەریم. چ1. تاران: چاپخانەی دالاهو.

بە زمانی عەرەبی:

- **کتێب:**

10- البزرة, د. احمد مختارة (1985) **الاسر و السجن في شعر العرب**. ط1. بيروت, دمشق: مؤسسة علوم القرءان.

11- الصمد, د. واضح (1995) **السجون و اثرها في الاداب العربية (من العصر الجاهلي حتى نهاية العصر الاموي)**. ط1. بيروت: المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر و التوزيع.

12- لويس, سي دي (1984) **الصورة الشعرية**. ت: الجنابي و ميري و ابراهيم. بغداد.: دار الرشيد للنشر.

- **گۆڤار:**

13- الحمداني, د. هادي (1970) شعر السجون و الاسر في الادب العربي, **مجلة كلية الاداب**, 13.

14- صالح, د. عثمان امين (2003) شعر السجون و الاسر في العصر العباسي, **گۆڤاری زانکۆی سەڵاحەددین**, 18.

شعر السجون في الأدب الكردي (أربع شعراء اكراد نموذجا))

ملخص

إن هذا البحث الذي بعنوان (شعر السجون في الأدب الكردي (أربع شعراء اكراد نموذجا))، هو محاولة لدراسة الاشعار التي كتبت و قيلت داخل السجون. من البديهي أن يحتل الشعر كإحدى أنواع الادب مساحة واسعة من أدب السجن و هو بطبيعته شعر نابع من قلب و وجدان الشاعر و تعبير حقيقي عن الإحساس المكبوت داخل وجدان الشاعر السجين. حاول الباحث دراسة مجموعة جوانب مختلفة للنموذج الشعرية (بعض هذه الجوانب متعلقة بالمضمون و أسباب بروز تلك النو و البعض الاخر متعلقة بالجانب التركيبي الفني و اللغة و الورة و أسلوب النو) و كما حاول الباحث أيضا أن يوضح خوية هذا النوع من الشعر عن طريق تحليل النو الشعرية.يتكون هذا البحث من مقدمة و عدة محاور و في الختام ول الباحث إلى نتيجة البحث بالإضافة الى قائمة المادر و ملخ البحث باللغتين العربية و الإنجليزية.

يتحدث المحور الأول عن مفهوم شعر السجن, بينما يتطرق الباحث الى أسباب ظهور الشعر داخل السجن عند هؤلاء الشعراء في المحو الثاني. يتجسد المحور الثالث في الدوافع وراء سجن هؤلاء الشعراء، و يتناول المحور الرابع اللغة و المعجم الشعري لشعر السجن، بينما يدرس المحور الخامس الورة الشعرية في بعض نو شعر السجن. في المحور السادس و الأخير أشار الباحث الى بعض الجوانب المتعلقة بالأسلوب الفني للنو الشعرية التي كتبت في السجن, و من الجدير بالذكر أن هناك نموذج شعري في كل محور لتوضيح كل موضوح.

Abstract

"The Poetry Prison in Kurdish Literature (Taking four Kurdish Poets as sample)"

This study, which in entitled "The Poetry Prison in Kurdish Literature (Taking four Kurdish Poets as sample), is an attempt to investigate those poetries that are written and said inside prisons. Definitely, poetry as a literature genre has a wide scope in the prison literature and it is a sort of poetry which flows from the heart and inner of the poet. It is also a real expression of the constrained internal feeling of imprisoned poet. The researcher aims at studying a group of various aspects of poetic texts some of which have a relation with the content and the factors beyond the emergence of such texts whereas others have relation with the artistic structure, language, portrait and the style of the texts. Besides, there is an effort made to explain the properties of such poetry through the analysis of poetic texts. Accordingly, this paper is composed of an introduction and several sections. At the end, the conclusion, the list of references as well as both Arabic and English abstracts are shown.

The first section deals with the concept of the poetry inside the prison while the second section highlights the factors beyond the appearance of poetry in prison (in prison poetry) of such poets. Third section displays the reasons led to imprisoning those poets. In the fourth section there is a reference to the language and the poetic dictionary of the poetry of prison. In the fifth section the poetic portrait of some poetic texts is displayed whereas the sixth section points out some aspects of artful style of these poetics texts written in prison and the topics in each section are supported by poetic examples.